

โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาคาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ
ในพื้นที่จังหวัดชัยนาท

ชวนกัน ขยายผล

ส่งคนจนเข้า
(บัตร)สวัสดิการรัฐ



สนับสนุนโดย
หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)

ชวนกัน ขยายผล ส่งคนจนเข้า (บัตร) สวัสดิการรัฐ

คณะผู้จัดทำ	สุริมา เกียนงาม คุณสสัน ศุภวัตรวรคุณ ศศิรินทร์ กัรติธนจารุพงษ์ วิลาวัลย์ เอื้อวงศ์กุล
ออกแบบปก/รูปเล่ม	วันทนีย์ มณีแดง
จัดพิมพ์โดย	โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน แบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ ในพื้นที่จังหวัดชัยนาท สถาบันวิทยาลัยชุมชน กระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม อาคารรัชมิงคลาภิเษก 2 เลขที่ 319 วังจันทร์เกษม ถนนราชดำเนินนอก เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300 โทรศัพท์ 0 2280 0091-6 โทรสาร 0 2280 4162, 0 2281 1588 อีเมล chainatchinat80@gmail.com
สนับสนุนโดย	หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)
พิมพ์ครั้งแรก	ตุลาคม 2566
พิมพ์ที่	บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
จำนวนพิมพ์	1,000 เล่ม
ISBN	978-616-584-150-4

คำนำ

จังหวัดชัยนาทเป็นจังหวัดที่มีค่าดัชนีความก้าวหน้าการพัฒนาคนในด้านรายได้น้อยที่สุด 1 ใน 10 ของประเทศไทย จากข้อมูลดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index - HAI) ปี 2562 โดย โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในพื้นที่จังหวัดชัยนาท ภายใต้การสนับสนุนของหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่(บพท.) ได้ดำเนินงานแก้จนในพื้นที่จังหวัดชัยนาท ตั้งแต่ปี 2563 มีเป้าหมายหลักเพื่อพัฒนากระบวนการและตัวแบบการแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จ จัดทำระบบข้อมูลครัวเรือนคนจนที่แม่นยำโดยการมีส่วนร่วมและการยอมรับข้อมูลกับกลไกภาคีทั้งในระดับชุมชนและระดับพื้นที่ โดยใช้ข้อมูลจากระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า (Thai Poverty Map and Analytics Platform :TPMAP) ปี 2562 เป็นข้อมูลตั้งต้นในการค้นหาครัวเรือนคนจนจริง สำหรับอำเภอสรรคบุรี ซึ่งเป็นอำเภอที่มีคนจนมากที่สุดในจังหวัดชัยนาท จากการค้นหาและสอบทานปูพรมแบบมีส่วนร่วม และเวทีชุมชนวิเคราะห์และสอบทานข้อมูลคนจน-ครัวเรือนยากจน ทำให้พบครัวเรือนที่ไม่ได้อยู่ในกลุ่มเป้าหมายที่มีฐานะยากจนรั่วไหลเข้าสู่ระบบฐานข้อมูล (inclusion error) ร้อยละ 49.65 และครัวเรือนคนจนจริงแต่ไม่มีปรากฏชื่อในระบบฐานข้อมูล (exclusion error) ร้อยละ 98.09 คนจนเหล่านี้นับว่าส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนอยู่ลำบาก มีทุนการดำรงชีพต่ำทุกด้าน โดยเฉพาะทุนมนุษย์ที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวนำให้ทุนอื่นๆ ลดต่ำลงเรื่อย ๆ จากความเสื่อมโทรมของสุขภาพและร่างกายที่แก่ชรา ไม่มีอาชีพ ไม่มีรายได้ คนเหล่านี้จึงเป็นกลุ่มคนที่สมควรได้รับการดูแลจากรัฐให้มีปัจจัยพื้นฐานให้สามารถดำรงชีพอยู่โดยไม่ลำบากจนเกินไปนัก

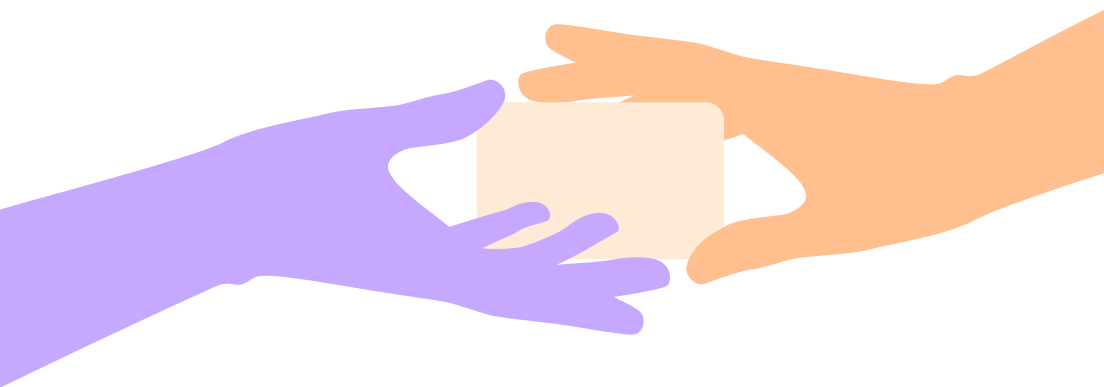
เมื่อรัฐบาลเปิดให้ลงทะเบียนสวัสดิการแห่งรัฐรอบใหม่ ปี 2565 โครงการวิจัยจึงนำข้อมูลครัวเรือนยากจนที่ตกหล่นจากระบบข้อมูลและสวัสดิการภาครัฐ มาเข้าสู่เวทีการปรึกษาหารือร่วมของหน่วยงานและผู้เกี่ยวข้องในอำเภอสรนครบุรี ซึ่งได้นำไปสู่การกำหนดเป็นเป้าหมายและปฏิบัติการร่วมกันเพื่อให้เกิด **“สวัสดิการครอบคลุมอำเภอสรนครบุรี”** ก่อตัวกลไกการทำงานร่วมกันของ อำเภอ ท้องที่ ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และนักจัดการข้อมูลชุมชน **“ส่งต่อ ขยายผล ส่งคนจนเข้าสวัสดิการรัฐ”** ให้ครัวเรือนคนจนจริงที่ตกหล่นหรือเสี่ยงตกหล่นได้เข้าถึงสวัสดิการแห่งรัฐ ซึ่งเป็นต้นทางของการเข้าสู่ความช่วยเหลือและการพัฒนาจากภาครัฐ แต่อย่างไรก็ตาม ผลจากปฏิบัติการแสดงให้เห็นว่า ยังมีคนที่จนจริงๆ มีชีวิตที่ยากลำบาก แต่ไม่สามารถผ่านเกณฑ์การคัดกรองเข้าสู่ระบบสวัสดิการภาครัฐได้

หนังสือเล่มนี้ เป็นการถอดบทเรียนจากการปฏิบัติการในพื้นที่ เพื่อสื่อสารกับสาธารณะและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องถึงความสำคัญของการมีสวัสดิการภาครัฐต่อคนจน ปัจจัยเงื่อนไข อันจะทำให้ได้รับหรือไม่ได้รับสวัสดิการ และข้อเสนอแนะ เพื่อให้การส่งต่อความช่วยเหลือได้ถึงกลุ่มเป้าหมายอย่างแท้จริง

ดร.สุธิมา เทียนงาม
หัวหน้าโครงการวิจัย

สารบัญ

คำนำ	2
สวัสดิการแห่งรัฐสำคัญกับคนจนอย่างไร	8
300 บาท “มูลค่า” และ “คุณค่า” ที่ซ่อนอยู่	10
เหตุที่ต้องส่งคนจนเข้าบัตรสวัสดิการรัฐ	18
นับหนึ่ง “สวัสดิการแห่งรัฐ” กับปลายทาง “สวัสดิการครอบคลุม”	21
คนจนเข้าไม่ถึงเพราะอะไร	24
‘ปัจจัยเงื่อนไข’ ที่ “บัตรคนจน” ไม่ถึงมือ “คนจนจริง”	26
ภูมิหลัง เพราะ “ความไม่พร้อมของคนจน”	27
การเปิดรับและเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร	28
ความอ่อนแอในการใช้เทคโนโลยีและกระบวนการเรียนรู้	30
ข้อจำกัดด้านเอกสารหลักฐานเพื่อยืนยันตัวตน	32
การประมวลผลและกลั่นกรองผ่านระบบคอมพิวเตอร์ของภาครัฐ	33
เติมเต็มด้วยกระบวนการวิจัย	36
“ระบบข้อมูลที่แม่นยำ” และ “กลไกความร่วมมือ”	38
“นักจัดการข้อมูลชุมชน” กลไกที่มาช่วยเติมเต็ม	47
สิ่งที่เก็บเกี่ยวได้..หลังปฏิบัติการ	54
“ฐานข้อมูล” ปฐมบทเพื่อคนจน	56
พลังแห่งการพึ่งพา	59
พลังที่มากกว่าตำแหน่งหน้าที่	62
คนจนได้ (บัตร) สวัสดิการ คนในชุมชนได้อะไร	65
ข้อเสนอแนะ	70



ชวนกัน ขยายผล ส่งคนจนเข้า (บัตร)สวัสดิการรัฐ

คนจนอยู่ที่ไหน? ทำไมถึงจน? และ จะพาคนเหล่านี้ออกจากความจนได้อย่างไร? คำถามสำคัญ 3 ข้อที่เป็นจุดเริ่มต้นสู่กระบวนการค้นหาคำตอบ ภายใต้โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาคะยากจนแบบเบ็ดเสร็จ และแม่นยำในพื้นที่จังหวัดชัยนาท

เมื่อกลุ่มเป้าหมาย คือ **คนจน** หนึ่งในปฏิบัติการทำงานวิจัยครั้งนี้พุ่งเป้าและให้ความสำคัญ คือ **สวัสดิการภาครัฐ** ซึ่งเป็นด่านแรกและเป็นด่านสำคัญที่ช่วยพยุงให้คนจนสามารถดำรงชีพอยู่ได้ โดยเฉพาะบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ หรือ **“บัตรคนจน”** ที่เน้นการช่วยเหลือเฉพาะกลุ่มคนจนหรือการสงเคราะห์เฉพาะกลุ่มที่มีความยากลำบาก (Poverty targeting) ให้สามารถก้าวผ่านปัญหาที่ประสบอยู่ ได้รับการช่วยเหลือพัฒนาตามศักยภาพ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

การผลักดันให้คนจนเข้าถึงบัตรสวัสดิการแห่งรัฐได้มากที่สุดจึงเป็นทั้งเป้าหมายและผลลัพธ์สำคัญจากการทำงานวิจัยครั้งนี้ แนวคิด **“ชวนกัน ขยายผลส่งคนจนเข้า (บัตร) สวัสดิการรัฐ”** จึงถูกออกแบบเพื่อช่วยเหลือครัวเรือนเป้าหมายให้เข้าถึงสวัสดิการรัฐได้มากที่สุด โดยมีพื้นที่ปฏิบัติการ 2 อำเภอ คือ อำเภอสรรคบุรี และอำเภอสรรพยา จังหวัดชัยนาท

1

สวัสดิการแห่งรัฐ สำคัญกับคนจน อย่างไร



โครงการลงทะเบียน
เพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี 2565
สำหรับประชาชนลงทะเบียน

จดชื่อยานา
บุรี

ดำเนินการให้แล้วเสร็จ ภายในวันที่
ตุลาคม 2565

โครงการลงทะเบียน /
การพิจารณาคุณสมบัติ /
การยืนยันตัวตน (e-KYC)



ผลการลงทะเบียน



ผลการพิจารณา
คุณสมบัติ



บัตรประจำตัวประชาชน Thai National ID Card
เลขประจำตัวประชาชน
Identification Number

ชื่อตัวและชื่อสกุล

ชื่อ

จ. ชัยนาท
10 พ.ย. 2558
วันออกบัตร
10 Nov. 2015
Date of Issue

วันบัตรหมดอายุ
Date of Expiry

พิกัดทาง

300 บาท “มูลค่า” และ “คุณค่า” ที่ซ่อนอยู่

หากถามว่า เงินมูลค่า 300 บาท มีค่าเพียงใด คำตอบคงอยู่ที่ว่าใครเป็นคนตอบ โดยเฉพาะผู้ที่ได้ถือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ หรือ “บัตรคนจน” ที่หลายคนเรียกกัน แม้เงินจำนวนนี้จะไม่ได้มากมายในภาวะเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่ก็มากพอสำหรับการดำเนินชีวิตของใครหลายคน กรณีตัวอย่างจากครอบครัวต่อไปนี้เป็นรูปธรรมที่อธิบาย “มูลค่า” และ “คุณค่า” ของเงิน 300 บาทว่ามากกว่าการเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการเพียงใด

“บุญชัย” อายุ 74 ปี อำเภอสรรคบุรี

ตามบุญชัยและภรรยา อายุ 70 ปีเศษ ทั้งคู่อาศัยอยู่กันตามลำพังสองสามีภรรยาในบ้านปูนที่สร้างทดแทนบ้านไม้หลังเก่าที่ทรุดโทรมมานาน ตามโครงการพัฒนาและปรับปรุงที่อยู่อาศัยของเทศบาลตำบลห้วยกรด แม้บ้านหลังใหม่จะทำให้สองตายายมีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายขึ้น แต่ก็ไม่สามารถคลายความเศร้าโศกที่ต้องสูญเสียลูกชายทั้ง 3 คนไปได้ ความฝันที่จะได้พึ่งพาลูกชายในวันที่แก่เฒ่าจึงพังสลาย **“ถ้าลูกยังอยู่ก็พอพึ่งได้ เอาอาหารมาส่งบ้าง แต่ไม่เหลือเลยตอนนี้ ส่วนญาติพี่น้องอยู่แถวนี้แต่ไม่ค่อยมา นานๆ ถึงจะมาที”**

ในวัยที่อายุหน้าห้าด้วยเลข 7 ปฏิเสธไม่ได้ว่าทั้งคู่มีโรคประจำตัวที่ต้องกินยาเป็นประจำ ทั้งหอบหืด ความดัน ไขมัน ทำงานแม้นิดหน่อยก็เหนื่อยหอบใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่บ้านเพราะเดินทางไม่สะดวกและไม่มีพาหนะเป็นของตัวเอง ต้องให้วัยรุ่นคนใกล้ชิดไปรับยาแทน **“ยาพ่น ยาหอบของโรงพยาบาลสรรคบุรี**



จ่ายค่าน้ำมันให้น้องเขยไปรับยาแทน ถ้ายาความดันรับที่นี้ อสม.เอามาให้ อสม.มาเยี่ยมบ้าง ยาแพงไม่กล้าเอา”

เงินผู้สูงอายุ คนละ 700 บาท เป็นรายได้หลักของสองตายายทั้งหมดไปกับค่าอาหารเฉลี่ยวันละ 70-80 บาท โดยทุกวันจะมีรถพุ่มพวงแวะมาขายอาหารถึงหน้าบ้านทุกวัน บางครั้งต้องขอ ผัดผ่อนจ่ายเงินให้อีกเดือนถัดไป ส่วนอาหารประทังชีวิตที่บริโภคเป็นประจำคือ **“อาหารซอง”** ทั้งบะหมี่กึ่งสำเร็จรูป โจ๊กสำเร็จรูป เพราะไม่มีแรงลูกมาประกอบอาหารเอง

“ถ้าได้เงิน 300 บาทก็มาช่วยเรื่องค่าใช้จ่าย ค่าข้าว ค่าน้ำมัน น้ำปลา นมพอได้ ถ้าว่กันตามจริง 2 คน 600 บาท ก็ไม่พอใช้จ่าย แต่ถ้าไม่ได้เงินจากบัตรก็ไม่ว่าต้องทำยังไง คงจะอด เพราะลูกก็ไม่มี ไม่มีใครช่วยเหลือ ตัวเองก็ไม่ไหว ยืมญาติก็เกรงใจ เขาก็มีลูกหลาน ยืมบ่อยๆ ก็ไม่ได้ ถ้าไม่มีจริงๆ ยืมบ้านข้างๆ 100-200 บาท บ่อยนักก็ไม่ได้”

“มณี” อายุ 58 ปี อำเภอสรรคบุรี

บ้านยกพื้นชั้นเดียวสภาพทรุดโทรม หลังคารั่ว ส่วนสังกะสีมุงห้องน้ำที่ได้รับบริจาคมาเริ่มผุพังตามกาลเวลาไม่ต่างจากพื้นไม้และเสาที่ปลวกกิน แต่ทั้งหมดที่กล่าวมา คือ **“บ้าน”** หรือที่ซุกหัวนอนของมณีและสมาชิกในครอบครัวรวม 6 ชีวิต ความฝันที่จะสร้างบ้านหลังใหม่บนที่ดินซึ่งอยู่ถัดออกไปแม้จะริบหรี่เพราะต้องรอคำตอบจากโครงการบ้านพอเพียงของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) แต่ก็เป็ความหวังเสมอเพื่อให้ทุกคนในบ้านมีสภาพชีวิตที่ดีกว่าเดิม

อาชีพเผาถ่านขายในอดีตทำให้แม่มณีเป็นโรคปอดและอีกหลายโรคที่ยังรักษาต่อเนื่องตั้งแต่โรคไต ไชน์ส ต่อมาน้ำเหลือง และเกาต์ ต้องรับยาที่โรงพยาบาลอำเภอทุก 2 เดือน บางครั้งต้องจำเงินมอเตอร์ไซค์ให้รับยาแทน



ส่วนสมาชิกอีก 5 คนในบ้านก็ไม่ต่างกัน สามมีมีอาการขาชาและปวดหลัง ประจำ ลูกชายคนโตป่วยเป็นโรคซึมเศร้า ลูกสาวคนเล็กพิการและมีอาการทางจิตเวช ต้องรับยาประจำต่อเนื่อง ส่วนหลานสาววัย 6 ขวบ มีภาวะป่วยติดเชื้อในกระแสเลือด เกือบเลือดต่ำ ถึงจะรักษาจนเกือบหายแต่ก็กลับมาป่วยได้อีกเสมอ

แม่เมณิจึงเป็นเสมือนเสาหลักของครอบครัวที่ทำทุกอย่างเพื่อทุกคนในบ้าน ตั้งแต่ดูแลลูกหลาน ดูแลพ่อสามีที่ป่วยติดเตียง รับส่งหลานไปโรงเรียน ส่งข้าวพ่อ ชักผ้า ล้างจาน ทำกับข้าว ถ้าตรงกับวันหยุดของโรงเรียนจะไปรับจ้างขายหญ้า ตัดต้นไม้ เพื่อแลกกับค่าแรงวันละ 300 บาท จนเคยประสบอุบัติเหตุตกต้นไม้ รวมทั้งหน้าที่เก็บบัตรประชาชนของทุกคน

“บางวันฉันก็มีไม่ถึง 10 บาท นั่งร้องไห้ สงสารลูก หลาน ต้องไปหาขอยืมญาติร้อยหนึ่งบ้าง บางคนก็เอากับข้าวมาให้ไม่ให้พวกอาหารแห้งที่เทศบาลฯ จังหวัดช่วยเหลือ อาหารหลักคือไข่ พืชผักสวนครัวเล็กๆ น้อยๆ ที่ปลูกไว้ข้างบ้าน”

“บัตรคนจน” จึงมีความหมายมากสำหรับเธอ แม้จะไม่ช่วยให้หายจน แต่ก็แบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายภายใต้บ้าง **“เงิน 300 ที่ได้มา ใช้จ่ายหลักๆ คือค่าข้าวสาร เครื่องครัว ของลูกสาวได้เงินผู้พิการ เดือนละ 800 บาท จะกันไว้คราวละ 100-200 บาท สำหรับเป็นค่าเล่าเรียนให้หลานสาว เวลาอุปกรณ์การเรียนขาด แต่ถ้าหลานต้องเข้าโรงพยาบาลไม่ว่าเงินฉันเงินลูกก็ต้องนำมารวมกันไว้ใช้จ่ายเป็นค่ารักษาพยาบาล โดยเฉพาะเวลาเข้าห้อง ICU ที่กี่หลายบาท”**

ความรู้สึกที่ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐทำให้เธอกล่าวพูดเต็มปากว่า **“ภูมิใจที่เขาช่วยคนยากไร้จริงๆ”**

“สาลี” อายุ 53 ปี อำเภอสรรคบุรี

ภาวะพิการทางสมองตั้งแต่เกิดทำให้ “สาลี” ได้รับบัตรผู้พิการและเงินสงเคราะห์รายเดือน เดือนละ 800 บาทติดต่อกันมาหลายปี ชีวิตประจำวันของเธอคืออยู่บ้านเป็นหลัก พร้อมกับงานเก็บกวาดบ้าน ซักผ้า ทำกับข้าว และดูแลพ่อวัย 70 ปี ที่เริ่มมีอาการหลงๆ ลืมๆ ส่วนลูกชายวัย 15 ปีของสาลีออกจากโรงเรียนขณะเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ไม่ใช่เพราะเป็นเด็กเกเรหรือเรียนไม่เก่ง เหตุผลเดียวที่ทำให้เด็กหนุ่มวัยหัวเลี้ยวหัวต่อตัดสินใจเดินออกจากระบบการศึกษา คือ ต้องการหางานหาเงินเลี้ยงดูแม่และตา เพราะเงิน 1,500 บาทต่อเดือนซึ่งได้จากเงินผู้พิการของสาลีและเงินผู้สูงอายุของตาแทบไม่พอใช้จ่ายในแต่ละเดือน การเก็บเหรียญไปรยทานตามงานศพ งานบวชของ “โหม่ง” (นามสมมติ) แม้จะมีรายได้ไม่แน่นอนแต่ก็พอเลี้ยงชีวิตคนในครอบครัวไม่ให้ยากลำบากกว่าที่เป็นอยู่ โดยทุกครั้งเมื่อกลับถึงบ้านจะต้องมีกับข้าวถุงที่ซื้อมาทานพร้อมแม่และตาเสมอ

โหม่งรู้จักงานเก็บเหรียญไปรยทานจากเพื่อน เริ่มต้นจากติตรถเพื่อนและแชร์ค่าน้ำมันไปด้วยกัน ทุกวันนี้สามารถผ่อนรถมอเตอร์ไซค์มือสองเป็นของตัวเองได้ สถิติที่เคยเก็บได้สูงสุด คือ หนึ่งพันบาท แต่ก็ต้องแลกกับความเหนื่อยที่วิ่งไล่ล่า 5 งานในวันเดียว นอกจากรายรับจากเหรียญไปรยทานโหม่งรับจ้างคนแถวบ้านตัดแต่งต้นไม้ ตัดหญ้า เฝานา รายได้ทั้งหมดแลกกับค่ากินอยู่ ค่าน้ำ ค่าไฟ ของ 3 ชีวิตในครอบครัว

อีกไม่นาน โหม่งจะอายุครบ 18 ปีบริบูรณ์ ซึ่งมีสิทธิยื่นขอบัตรสวัสดิการแห่งรัฐได้นั้นหมายถึง “โอกาส” ที่โหม่งจะมีรายได้เพิ่มให้กับคนในครอบครัวอีกหนึ่งทาง



“เครือ” อายุ 72 ปี อำเภอสรรคบุรี

ปลายปีที่ผ่านมา ตาเครือพร้อมภรรยา อายุ 60 ปี และลูกชายวัยกลางคน รวมสามชีวิตค่อยๆ ปั่นจักรยานคันเก่าออกจากบ้านที่ตำบลดงคอน จุดหมายปลายทางคือไปลงทะเบียนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ณ ที่ว่าการอำเภอสรรคบุรี ตลอดระยะทางไปกลับเกือบ 20 กิโลเมตรบนถนนคอนกรีตที่ไม่มีแม้ไหล่ทาง บางครั้งต้องถูกรถบรรทุกขนาดใหญ่บีบแตรไล่ แต่ทุกคนก็ไม่ย่อท้อ คงเป็นคำตอบชัดเจนว่า การได้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐมีความหมายเพียงใดสำหรับครอบครัวนี้

“วันนั้นออกจากบ้าน 7 โมงเช้า ไปถึงอำเภอ 8 โมง ผู้ใหญ่บ้านเป็นคนประกาศเสียงตามสายว่าต้องทำอะไร ต้องเตรียมหลักฐานอะไรไปบ้าง รอคิวนานพอสมควร กว่าจะได้ทำเสร็จคือเที่ยง ยื่นเอกสารครบ เจ้าหน้าที่บอกเรียบร้อยก็ให้กลับบ้านได้ ซึ่งจักรยานขาถีบร้อนมาก ถึงบ้านบ่าย 2 แล้วมารอผลว่าจะผ่านไหม”

ลำพังรายได้จากงานรับจ้างก่อสร้างเล็กๆ น้อยๆ ตามหมู่บ้านวันละ 300 ของตาเครือ และงานรับจ้างรายวันของภรรยาและลูกชาย เมื่อหักค่าใช้จ่ายซึ่งส่วนใหญ่หมดไปกับอาหารการกินก็แทบไม่เหลือเงินออม แต่ถ้าได้เงินจากบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมาใช้จ่ายเป็นค่าอาหารการกิน ก็คงจะมีเงินเหลือไว้ซ่อมแซมบ้านไม้ที่ทรุดโทรม หลังคาผุ และมิน้ำรั่วซึมก่อนที่หน้าฝนจะมาถึง



“รัตนา” อายุ 59 ปี อำเภอสรรพยา

เพราะอายุยังไม่ถึงเกณฑ์ที่จะได้รับเงินสวัสดิการผู้สูงอายุ ทำให้การยื่นเรื่องขอบัตรสวัสดิการรัฐของรัตนามีความหมายสำหรับเธอ แม้ทุกวันนี้จะมีลูกสาวคอยช่วยเหลือด้านการเงิน แต่ก็ไม่ใช่สิ่งที่เธอปรารถนาไปตลอดชีวิต เธอกลัวพูดอย่างไม่อายว่าทุกวันนี้ต้อง **“ขอลูกกิน”** เพราะสภาพร่างกายที่ไม่แข็งแรง หลังตรากตรำทำงานก่อสร้างมายาวนานกว่า 15 ปี ประกอบกับมีเบาหวานเป็นโรคประจำตัวทำให้ไม่สามารถทำงานหาเลี้ยงชีพตัวเองได้ ส่วนลูกสาวแต่งงานมีครอบครัวและมีลูกชายอยู่ในวัยหัวเลี้ยวหัวต่อ แม้งานจะมั่นคงแต่อาชีพบรรลพกรรมทุกของสามีก็ทำรายได้ไม่แน่นอน แต่ละเดือนจึงแบ่งให้รัตนาใช้ได้เพียงเดือนละ 400-500 บาท บางเดือนก็ไม่ถึงครึ่ง เงินจากบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ 300 บาทจึงมีความหมายมากสำหรับเธอ

ปีที่แล้ว รัตนาเคยได้รับเงินจากบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ วงเงิน 300 บาท ถูกใช้จ่ายไปกับค่าข้าวสาร น้ำมัน น้ำปลา อีกส่วนปันไว้ใช้เป็นค่าเครื่องอุปโภค จำพวกสบู่ ยาสีฟัน เหลือจากนั้นคือค่ากับข้าวที่บางครั้งเธอตั้งใจทำให้ลูกสาวได้ทานด้วย แต่เมื่อผลการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการรัฐปี 2565 ประกาศว่าไม่พบข้อมูลการลงทะเบียนของเธอเสียงร้องไห้ก็ตามมาในทันที **“ทั้งหมดในบ้าน เราไม่ได้อยู่คนเดียว ลูกสาวรู้แต่ไม่บอก เขากลัวเราเครียด”** สิ่งที่จะเกิดขึ้นนับจากนี้คงต้องประหยัซึ้นกว่าเดิม เพื่อให้พอกินพอใช้และเป็นภาระแก่ลูกสาวน้อยที่สุด



“สุรน” อายุ 69 ปี อำเภอสรรพยา

สุรน เป็นเสาหลักของครอบครัว เมื่อปีที่แล้วเคยมีเงินเดือนประจำจากงานรักษาความปลอดภัย แต่ก็ไม่สามารถทำได้อีกต่อไปเพราะประสบอุบัติเหตุจนกระดูกทับเส้นประสาท รายได้ที่ใช้จ่ายจุนเจือสมาชิกอีก 2 คนในครอบครัวตอนนี้มาจากเงินสวัสดิการผู้สูงอายุของตัวเองและภรรยา รวมทั้งเงินสงเคราะห์ผู้พิการของภรรยาอีก 800 บาท รวมรายได้เดือนละ 2,000 บาท ตั้งใจแบ่งไว้เป็นค่าใช้จ่ายให้ลูกชายเป็นค่าเล่าเรียน ค่ารถ และเงินรายวัน ซึ่งแทบไม่เหลือเงินเก็บหากต้องใช้จ่ายเงินก้อนใหญ่โดยเฉพาะถ้าถึงปีหน้าที่ลูกชายจะต้องเข้าเรียนในมหาวิทยาลัย เงินสวัสดิการแห่งรัฐที่เคยได้รับคนละ 300 บาท จึงมีความหมายและใช้จ่ายไปกับค่าอาหารการกิน ค่าน้ำ ค่าไฟ ซึ่งหากไม่ได้รับบัตรสวัสดิการ ทุกคนในบ้านคงต้องกลับเข้าสู่ภาวะเดิมๆ คือ **“ต้องกระเหม็ดกระแหม่”** วันไหนมีกินก็พอได้อิ่ม วันไหนไม่มีก็ต้องอด



เหตุที่ต้องส่งคนจนเข้าบัตรสวัสดิการรัฐ

โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในพื้นที่จังหวัดชัยนาท เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2563 โดยชัยนาทเป็น 1 ใน 10 จังหวัดเป้าหมายในการแก้จน เนื่องจากข้อมูลดัชนีความก้าวหน้าของคน (Human Achievement Index) ปี 2562 ระบุว่า จังหวัดชัยนาทมีค่าดัชนีความก้าวหน้าการพัฒนาคนในด้านรายได้น้อยที่สุด 1 ใน 10 ของประเทศไทย กล่าวเข้าใจง่าย ๆ คือ ชัยนาท เป็นจังหวัดที่มีสัดส่วนคนยากจนติด 10 อันดับแรกของประเทศนั่นเอง

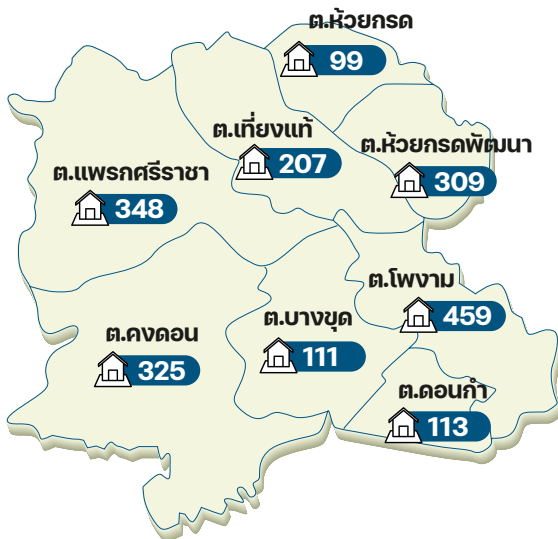
การดำเนินงานโครงการวิจัยเริ่มต้นจากการสำรวจและค้นหาคนจนว่าอยู่ที่ไหน โดยใช้ฐานข้อมูลจากระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า หรือ ข้อมูล TMAP (Thai Poverty Map and Analytic Platform) เป็นข้อมูลตั้งต้นก่อนนำไปสู่การวางแผนและสร้าง “ความแม่นยำ” ในการค้นหาครัวเรือนคนจนจริง รวมถึงการชี้เป้าครัวเรือนยากจนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน สอบทานลักษณะความยากจนและศักยภาพของครัวเรือนที่สามารถพัฒนาได้ด้วยเครื่องมือแบบสอบถามที่พัฒนาขึ้นจากฐานคิดเรื่องระบบการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework: SLF) ซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องศักยภาพของคนในการแปลงสินทรัพย์หรือต้นทุนที่มีอยู่เพื่อผลลัพธ์ในการดำรงชีพที่ดีขึ้น 5 มิติ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนเศรษฐกิจ ทุนทางกายภาพ ทุนทางธรรมชาติ และทุนทางสังคม

การค้นหาคนจนอย่างแม่นยำจึงเปรียบเสมือนบันไดขั้นแรกในการช่วยแก้ปัญหาความยากจนแบบพุ่งเป้า คือให้ความสำคัญกับการมองความยากจนในหลายมิติโดยการค้นหาคนจนจริงในปัจจุบัน สร้างกระบวนการยอมรับในตัวข้อมูล และกระบวนการค้นหา และการดำเนินการค้นหาและสืบหาข้อมูลอย่างมี

ส่วนร่วมระหว่างคนจน สมาชิกชุมชน ผู้นำและหน่วยงานในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนและแก้ไขความยากจนได้อย่างแท้จริง

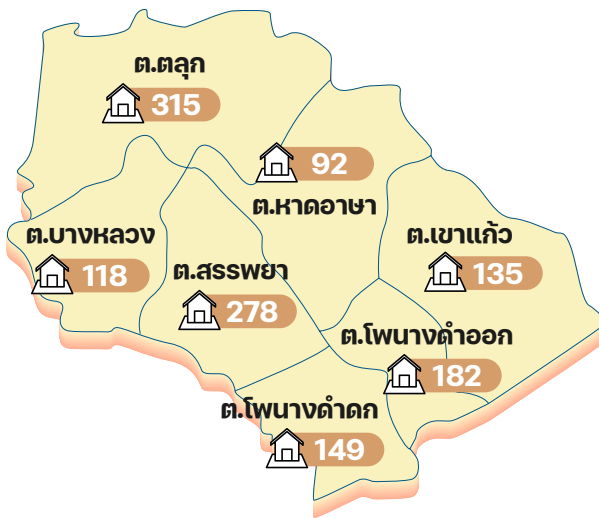
ปฏิบัติการการสำรวจข้อมูลเพื่อค้นหาคนจนอย่างแม่นยำในจังหวัดชัยนาท มุ่งเป้าดำเนินการอย่างละเอียดและเข้มข้นในพื้นที่อำเภอสรรคบุรี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีจำนวนครัวเรือนคนจนสูงสุดในจังหวัด มีพื้นที่ปฏิบัติการ นาร่องใน 8 ตำบล ได้แก่ ตำบลแพรกศรีราชา เทียงแท้ ห้วยกรด ห้วยกรดพัฒนา ดงคอน บางชุด โพงาม ดอนกำ และ ตำบลโพดำนางออก อำเภอสรรพยา เนื่องจากเป็นพื้นที่ประสบภัยพิบัติน้ำท่วมซ้ำซาก

ผลการค้นหาครัวเรือนยากจนและจากการจัดเวทีชุมชนเพื่อวิเคราะห์สอบทานข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม พบว่า อำเภอสรรคบุรีมีครัวเรือนเป้าหมายที่รั่วไหล (Inclusion Error) หรือครัวเรือนที่มีความเป็นอยู่ดีปรากฏชื่อในฐานข้อมูล TPMAP ปี 2562 ร้อยละ 49.65 ขณะที่ครัวเรือนเป้าหมายที่ตกหล่น (Exclusion Error) หรือครัวเรือนที่มีสภาวะความเป็นอยู่ยากลำบากแต่ไม่มีชื่อในฐานข้อมูล TPMAP มีจำนวนมากถึงร้อยละ 98.09



ครัวเรือนเป้าหมายอำเภอสรรคบุรี

การสอบถามข้อมูลครัวเรือนยากจนเชิงลึกในพื้นที่เป้าหมายยังทำให้เห็นหลักฐานเชิงประจักษ์ว่า ครัวเรือนคนจนจริงส่วนใหญ่มีฐานะความเป็นอยู่ยากลำบาก สภาพการอยู่อาศัยทรุดโทรม ขาดความมั่นคงทางรายได้ มีทุนการดำรงชีพต่ำในทุกมิติโดยเฉพาะทุนมนุษย์ ความเสื่อมถอยของสุขภาพร่างกายและสภาพจิตใจ เป็นปัจจัยเหนี่ยวนำทำให้ทุนด้านอื่นลดต่ำลงด้วย คนจนเหล่านี้จึงสมควรเป็นกลุ่มคนที่ได้รับการดูแลจากรัฐให้มีปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีพที่ไม่ลำบากจนเกินไป ซึ่ง “บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ” ที่เน้นการช่วยเหลือเฉพาะกลุ่มคนจนหรือการสงเคราะห์เฉพาะกลุ่มที่มีความยากลำบากจะช่วยพยุงคนจนให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้



ครัวเรือนเป้าหมายอำเภอสสพญา

นับหนึ่ง “สวัสดิการแห่งรัฐ” กับปลายทาง “สวัสดิการครอบคลุม”

แนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนของภาครัฐมีหลายรูปแบบหนึ่งในนั้น คือ การกำหนดนโยบายสวัสดิการ ตั้งแต่ระบบสวัสดิการแบบถ้วนหน้า เช่น สวัสดิการด้านการศึกษา หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า สวัสดิการจากการจ่ายร่วม เช่น กองทุนประกันสังคม และสวัสดิการที่เน้นช่วยเหลือเฉพาะกลุ่ม เช่น สวัสดิการคนพิการ สวัสดิการผู้สูงอายุ สวัสดิการคนจน โดยหวังว่าการเข้าถึงระบบสวัสดิการเหล่านี้จะบรรเทาปัญหาความยากจนและลดความเหลื่อมล้ำในสังคมลงได้ อย่างไรก็ตาม ระบบสวัสดิการแต่ละรูปแบบมีข้อดีข้อด้อยและความท้าทายในการจัดการและการดำเนินงานที่แตกต่างกัน เช่นเดียวกับโครงการสวัสดิการแห่งรัฐที่มุ่งเป้าให้ความช่วยเหลือแบบเฉพาะกลุ่ม คือ คนยากจนและผู้มีรายได้น้อย แต่ในความเป็นจริงยังคงเป็นคำถามว่าการส่งเคราะห์ผ่านโครงการสวัสดิการแห่งรัฐสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่แท้จริงได้มากน้อยเพียงใด



ในปี พ.ศ. 2565 รัฐบาลเปิดโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐ ครั้งใหม่โดยกำหนดการตรวจสอบ 2 ด้าน คือ 1) การตรวจสอบความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวของผู้ลงทะเบียนตามข้อมูลกรมการปกครอง และ 2) การตรวจสอบคุณสมบัติของผู้ที่เป็นเป้าหมายในการได้รับสวัสดิการ ทั้งการเจาะจงฐานะทางเศรษฐกิจ คือ รายได้ไม่เกิน 100,000 บาท/คน/ปี และการตรวจสอบทรัพย์สินทางการเงิน ได้แก่ เงินฝากธนาคาร สลากออมสิน พันธบัตร และตราสารหนี้ภาครัฐ รวมทั้งพิจารณาอสังหาริมทรัพย์ตั้งแต่ที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน บัตรเครดิต และหนี้สิน เพื่อเพิ่มความแม่นยำในการระบุตัวตนผู้มีรายได้น้อยและพัฒนาระบบข้อมูลให้เป็นปัจจุบัน และเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดสรรสวัสดิการสังคมภาครัฐ อันจะนำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการให้ผู้มีรายได้น้อยและผู้ยากจนหลุดพ้นจากความยากจนอย่างถาวร

ข่าวกระทรวงการคลังฉบับที่ 194/2565 ลงวันที่ 1 พฤศจิกายน 2565 รายงานจำนวนผู้ลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี 2565 ทั้งสิ้น 22,293,473 ราย ผ่านคุณสมบัติ 14,596,820 คน คิดเป็นร้อยละ 65.48 ในจำนวนนี้มีทั้งคนจนจริง คนที่ไม่ได้มีฐานะยากจน (Inclusion error) และมีคนจนจริงที่ตกหล่น (Exclusion error) เนื่องจากเหตุปัจจัยของคนจนเองและเงื่อนไขการพิจารณาคุณสมบัติที่สร้างความยากลำบากในการแสดงข้อมูลและหลักฐานของคนจน

จากแนวคิดสูงสุดเริ่มต้นที่จะผลักดันให้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นเครื่องมือหนึ่งในการบรรเทาปัญหาของคนจน ประกอบกับการลงพื้นที่ปฏิบัติการใน 2 อำเภอของจังหวัดชัยนาททำให้โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหายากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในพื้นที่จังหวัดชัยนาท พบข้อเท็จจริงว่า **“คนจนอยู่ได้ด้วยบัตรสวัสดิการ เงินจากสวัสดิการเป็นรายได้หลักที่ช่วยการดำรงชีพของคนจน”** และยังพบว่า มีคนจนจริงอีกจำนวนมากไม่ได้รับบัตรสวัสดิการรัฐ จึงกลายเป็นแรงผลักดันให้ทีมวิจัยช่วยกันคิดค้นและออกแบบเครื่องมือเพื่อช่วยคนจนให้เข้าถึงสวัสดิการรัฐให้ได้มากที่สุด ด้วยการสร้างความร่วมมือกับส่วนราชการ คลังจังหวัด อำเภอ ท้องถิ่น เทศบาล ท้องถิ่น ท้องที่ และผู้นำชุมชนซึ่งมีความ

ใกล้ชิดกับคนในชุมชน ร่วมกันผลักดันขับเคลื่อนปฏิบัติการ “**ชวนกัน ขยายผล ส่งคนจนเข้า (บัตร) สวัสดิการรัฐ**” เพื่อให้ครัวเรือนคนจนจริงและครัวเรือนที่ตกหล่นสามารถเข้าถึงสวัสดิการรัฐให้ได้มากที่สุด เข้าสู่ระบบการช่วยเหลือและรับการพัฒนาสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำอย่างยั่งยืนในระยะยาว

วัตถุประสงค์ของปฏิบัติการส่งคนจนเข้าสวัสดิการรัฐครั้งนี้เป็นไปเพื่อ

- 1) สร้างเป้าหมายร่วม “**สวัสดิการครอบคลุม**” อำเภอสรรคบุรี
- 2) พัฒนาระบบฐานข้อมูลคนจนจริงของอำเภอสรรคบุรีให้เป็นปัจจุบัน
- 3) พัฒนากลไกความร่วมมือ และออกแบบกระบวนการสนับสนุนเชิงพื้นที่
- 4) สนับสนุนข้อมูล ปฏิบัติการเชิงพื้นที่ เพื่อให้ครัวเรือนเป้าหมายสามารถลงทะเบียนสวัสดิการรัฐได้ครบถ้วน

2

คนจนเข้าไม่ถึง
เพราะอะไร





‘ปัจจัยเงื่อนไข’ ที่ “บัตรคนจน” ไม่ถึงมือ “คนจนจริง”

ระบบข้อมูลครัวเรือนยากจนระดับพื้นที่ อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท โดยโครงการวิจัยพบผู้มีคุณสมบัติตามโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการแห่งรัฐปี 2565 จำนวน 4,771 คน เมื่อทำการสอบทานข้อมูลภายใต้ภารกิจ “ชวนกัน ขยายผล ส่งคนจนเข้า (บัตร) สวัสดิการรัฐ” พบว่ามีจำนวนคนจนจริง จำนวน 3,328 คน แต่ลงทะเบียนโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐสมบูรณ์เพียง 2,282 คน คิดเป็นร้อยละ 68.57 ส่วนตำบลโพรงตำออก อำเภอสรรพยา มีจำนวนคนจนจริงจำนวน 440 คน แต่ลงทะเบียนโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐสมบูรณ์ 311 คน คิดเป็นร้อยละ 70.68 (ข้อมูล ณ วันที่ 16 มีนาคม พ.ศ. 2566)

ในจำนวนกลุ่มเป้าหมายที่เข้าข่ายเป็นคนจนจริงในอำเภอสรรคบุรีทั้ง 3,328 คน มีจำนวนเพียง 1,758 คน ผ่านการพิจารณาคุณสมบัติและข้อกำหนดที่จะได้รับสวัสดิการ ส่วนกลุ่มเป้าหมายที่ไม่ผ่านเกณฑ์ส่วนใหญ่มีสาเหตุหลักมาจากผู้ลงทะเบียนหรือบุคคลในครอบครัวมีกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์เกินกว่าข้อกำหนด นอกจากนี้ การสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมโดยความร่วมมือระหว่างทีมวิจัยและนักจัดการข้อมูลชุมชนชี้ให้เห็นว่า มีคนจนจริงที่ตกหล่น (exclusion error) จากกระบวนการคัดกรองมากถึงร้อยละ 47.18 ไม่ต่างจากภาพรวมของประเทศที่มีสถิติคนจนจริงตกหล่นเป็นจำนวนมาก

จากการประชุมสรุปบทเรียน สทนากลุ่ม และลงพื้นที่สัมภาษณ์ครัวเรือนเป้าหมายที่ลงทะเบียนโครงการสวัสดิการแห่งรัฐปี 2565 พบสาเหตุปัจจัยที่ส่งผลให้คนจนจริงต้องตกหล่นจากสวัสดิการรัฐ ทั้งโดยเงื่อนไขที่เป็นภูมิหลังของกลุ่มเป้าหมาย ปัจจัยภายในชุมชนและสภาพแวดล้อม อีกทั้งเงื่อนไขที่เกิดขึ้นจากระบบและขั้นตอนการลงทะเบียน และเกณฑ์การพิจารณาผู้มีคุณสมบัติรับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ

● ภูมิหลัง เพราะ “ความไม่พร้อมของคนจน”



กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่เป็นกลุ่มสูงวัย อายุมาก มีปัญหาสุขภาพ บางรายเป็นผู้ป่วยติดเตียง พิกการ ช่วยเหลือตัวเองหรือเดินทางออกนอกบ้านเองไม่ได้ อีกทั้งไม่มีพาหนะในการเดินทางแม้แต่รถบริการสาธารณะในชุมชนก็มีเพียงมอเตอร์ไซค์รับจ้างซึ่งไม่ปลอดภัยกับผู้สูงอายุหรือผู้ที่มีปัญหาสุขภาพ จำเป็นต้องพึ่งพาการช่วยเหลือจากผู้นำชุมชน อสม. โดยการทำเรื่องมอบอำนาจให้

ลักษณะความเป็นเครือญาติของครัวเรือนเป้าหมายส่วนใหญ่สร้างบ้านอยู่บนที่ดินติดกับญาติพี่น้อง บางรายไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่อยู่อาศัย การไปมาหาสู่กันระหว่างญาติพี่น้องมีความใกล้ชิดสนิทสนมต่างกันไปตามความสัมพันธ์ในแต่ละครอบครัว บางรายตั้งบ้านเรือนแยกตัวจากญาติพี่น้องทำให้ยังเห็นห่างจนบางครั้งนำไปสู่ความผิดพลาด ดังกรณีตัวอย่างของ “สาลี” ตำบลโพงามที่ต้องพลาดโอกาสในการลงทะเบียนโครงการบัตรสวัสดิการรัฐไปอย่างน่าเสียดาย โดยญาติแจ้งว่าจะพาสาลีไปยื่นเรื่องแต่กลับพ้นกำหนดเวลาลงทะเบียนไปแล้ว ขณะที่นักจัดการข้อมูลเห็นว่ามีญาติยื่นมือมาช่วยเหลือแล้วจึงไม่ได้มาย้ำเตือนเหมือนทุกครั้ง **“ถ้ารู้แบบนี้จะเข้ามาช่วยดูแลให้ จะได้ไม่พลาด”**

ในมุมมองของชาวบ้านโดยเฉพาะคนยากจนที่ต้องการเข้ากินคำ มองว่า การต้องเตรียมเอกสารหลักฐานหลายอย่างไปยื่นด้วยตัวเองเป็นเรื่องยุ่งยาก กว่าเสร็จเรียบร้อยต้องใช้เวลาก่อนวัน เมื่อชั่งน้ำหนักกับการทำงานรายวัน และรายได้ที่ต้องสูญเสียทำให้กลุ่มเป้าหมายที่เป็นวัยแรงงานตัดสินใจไม่ลงทะเบียน ไม่ต่างจากความคิดเห็นของคนรุ่นใหม่ที่มีรายได้ประจำอย่าง **“ธนา”** วัย 23 ปี บอกว่า **“เคยได้ยิน แต่เลือกที่จะไม่ลงทะเบียน ไม่ชอบความวุ่นวาย ขั้นตอนยุ่งยาก รอนาน ต้องติดต่อหลายอย่าง ไม่เหมือนทำบัตรคนละครึ่ง ทำง่าย ทำในโทรศัพท์ กดยัดเดียวแค่สแกนก็ได้แล้ว”**

● การเปิดรับและเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร



ครัวเรือนเป้าหมายรับรู้ข่าวสารเกี่ยวกับโครงการลงทะเบียนสวัสดิการแห่งรัฐผ่านสื่อเพียงไม่กี่ช่องทาง ถ้าเป็นสื่อกระแสหลัก เช่น วิทยุ โทรทัศน์ ข้อมูลที่ได้รับส่วนใหญ่เป็นข่าวประชาสัมพันธ์ซึ่งไม่แจ้งรายละเอียดมากนัก ส่วนภายในหมู่บ้านเป็นการรับข้อมูลข่าวสารผ่านเสียงตามสายโดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ประกาศ การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน การส่งข้อมูลผ่านไลน์กลุ่มหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านเป็นฝ่ายตั้งรับเป็นหลักอีกรูปแบบคือการรับฟังข่าวสารผ่านสื่อบุคคลแบบปากต่อปาก เช่น คนในครอบครัวญาติพี่น้องเพื่อนบ้าน ซึ่งบ่อยครั้งเป็นเรื่องเข้าใจผิดหรือรับข้อมูลคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง



ข้อมูลข่าวสารที่มีจำนวนมากและมาจากต้นทางที่ไกล คือตั้งแต่นโยบายกระทรวงการคลัง กว่าจะถึงคลังจังหวัด อำเภอ ผู้ใหญ่บ้าน ถึงคนในหมู่บ้าน ทำให้ข้อมูลหลายอย่างคลาดเคลื่อน แม้แต่ช่วงแรกๆ ก็ยังมีคนเข้าใจว่า ลงทะเบียนคนละครึ่งแล้วจะมาลงสวัสดิการแห่งรัฐอีกไม่ได้ หรือชาวบ้านได้ยินว่าวันที่เริ่มลงทะเบียนรอบใหม่ สิทธิเดิมที่เคยมีเคยได้รับมาก่อนจะหมดลงด้วย ซึ่งจริงๆ แล้วไม่ใช่ เห็นชัดเลยว่าความไม่รู้และข้อจำกัดในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร

ความไม่รู้ หรือรู้แบบปากต่อปาก รู้ต่อกันมาแบบเขาพูดกันแล้วไม่มีการสืบหาความจริง ข้อเท็จจริง หรือข้อมูลรายละเอียดที่แท้จริง บางคนได้ข้อมูลว่าได้ประกันสังคมแล้วจะยื่นขอบัตรสวัสดิการไม่ได้ บทบาทนักจัดการข้อมูลจึงสำคัญมากในฐานะคนที่ เป็นข้อต่อกลางในการทำให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูล ที่ถูกต้องได้”

(บุญซ่อ อ่ำศรี : นักจัดการข้อมูลชุมชน หมู่ 9 ตำบลโพงาม)



นอกจากความเข้าใจคลาดเคลื่อนเรื่องข้อมูลคุณสมบัติและข้อกำหนดในการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการรัฐ ประชาชนส่วนใหญ่รับทราบข้อมูลเพียงบางส่วนเกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ของบัตรสวัสดิการรัฐ ส่วนใหญ่รู้ว่านำไปชำระค่าสินค้าอุปโภคบริโภคได้ ขณะที่บางส่วนไม่ทราบว่านำไปเป็นส่วนลดค่าใช้จ่ายในการเดินทางรถสาธารณะ รถไฟฟ้า รถไฟ และลดค่าซื้อก๊าซหุงต้มได้

ยิ่งไปกว่านั้น การรับรู้ข้อมูลข่าวสารของกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีลักษณะ **“รู้เท่าที่เคยรู้”** ไม่สนใจหรือกระตือรือร้นที่จะติดตามข่าวสารความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับโครงการบัตรสวัสดิการรัฐมากไปกว่าที่เคยรู้มาก่อน เนื่องจากคุ้นชินกับการเป็นผู้รับสื่อมาโดยตลอด จึงรอผู้นำชุมชนหรือเพื่อนบ้านเป็นผู้ส่งข่าวความคืบหน้ามากกว่าจะสืบเสาะด้วยตัวเอง

จากการสอบถามครัวเรือนเป้าหมายซึ่งเป็นวัยรุ่นคนหนึ่งว่า ทำอย่างไรหากมีข้อสงสัยเกี่ยวกับการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการรัฐ คำตอบที่ได้รับคือ **“ไม่ได้ถามใครและรอดูข่าวทางโทรทัศน์ว่าพูดเรื่องพวกนี้ไหม”** สะท้อนว่ากลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ไม่เว้นแม้แต่คนรุ่นใหม่ต่างไม่รู้ช่องทางที่จะติดต่อสื่อสารกับโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ไม่รู้ว่าต้องติดต่อถามใครหากมีคำถามข้อสงสัย

รวมทั้งไม่รู้ว่าจะถามความคืบหน้ากับใคร และอย่างไร จึงฝากความหวังทั้งหมดไว้ที่ผู้นำชุมชน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นไม่เพียงสะท้อนความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของประชาชน แต่ชี้ให้เห็นประสิทธิผลจากการสื่อสารและประชาสัมพันธ์โครงการของภาครัฐอย่างปฏิเสธไม่ได้

● ความอ่อนแอในการใช้เทคโนโลยีและการเรียนรู้



คนจนส่วนใหญ่ไม่มีโทรศัพท์มือถือ บางคนมีโทรศัพท์มือถือที่ไม่ใช่สมาร์ทโฟน บางคนไม่มีสัญญาณอินเทอร์เน็ตที่บ้าน บางคนมีอุปกรณ์แต่ไม่มีทักษะความรู้พอที่จะสืบค้นข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการบัตรสวัสดิการรัฐได้ด้วยตัวเอง ส่งผลต่อการรับรู้ข่าวสารข้อมูลที่จำกัด แต่ปัญหาเหล่านี้ไม่เกิดขึ้นกับครอบครัวของ “ดวงพร” เพราะมีลูกชายวัย 30 ปีเศษที่แม้ว่าจะพิการแต่มีความเชี่ยวชาญในการใช้และซ่อมคอมพิวเตอร์จนยึดเป็นอาชีพ คอยเป็นธุระเรื่องการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการรัฐให้สมาชิกทุกคนในบ้าน

“

เคยได้ยินเพื่อนบ้านบ่น ทำไมคนรวยได้บัตร คนจนไม่ได้ ที่เขาพูดเป็นเพราะสาเหตุอะไร ทำไมบัตรประชารัฐยากๆ ไม่มีคนช่วย บางทีมีคนแก่คนรู้จัก เราก็ให้ลูกชายช่วยเขาบ้าง ถ้าบ้านเราไม่มีลูกชายทำเป็นก็คงต้องพึ่งผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หรือ อสม.เหมือนกัน

(ดวงพร : ชาวบ้านตำบลโพนาวงคำออก)

”

อีกประเด็นปัญหาที่ทำให้หลายคนพลาดที่จะได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ คือไม่รู้ว่าจะต้องตรวจสอบข้อมูลหลังจากทำการสมัครไปแล้วและไม่ว่าจะตรวจสอบอย่างไร หลายคนเข้าใจว่าเมื่อลงทะเบียนเสร็จแล้วก็แล้วกันไป บางครอบครัว ลูกหลานไม่ได้สนใจติดตามผลให้ ส่วนคนที่รู้จะให้ผู้นำชุมชนหรือนักจัดการข้อมูล ชุมชนช่วยตรวจเช็คให้ หรือเข้าไปตรวจสอบเองผ่านเว็บไซต์โครงการลงทะเบียน บัตรสวัสดิการรัฐ

ด้วยขั้นตอนที่ยุงยากจึงยิ่งกีดกันคนจนออกไปเป็นจำนวนมากในแต่ละขั้นตอน ทั้งการไม่รู้ จึงไม่ไปดำเนินการ ความผิดพลาดในการดำเนินการ และความรู้สึกลัวว่า ยุงยาก ไม่คุ้มกับเวลาและโอกาสที่ต้องเสียไป

“ความไม่รู้” ทั้งโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจเองส่งผลให้กลุ่มเป้าหมายจำนวน ไม่น้อยสูญเสียโอกาสที่จะได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ปัญหานี้เกิดขึ้นกับ **ครอบครัว สุรน** เช่นเดียวกัน เพราะหลังลงทะเบียนไปแล้ว ไม่รู้ว่าจะต้องเข้าไปตรวจสอบ ความถูกต้องของข้อมูลอีกครั้ง กว่าจะรู้ก็พ้นกำหนดเวลาแจ้งข้อมูลไปแล้ว เช่นเดียวกับ **“รัตนา”** ที่ไปยื่นลงทะเบียนด้วยตัวเองพร้อมลูกสาวที่อำเภอ ภายหลัง กรอกเอกสารทั้งหมดเสร็จ เจ้าหน้าที่ไม่มีหลักฐานอะไรยื่นกลับให้นอกจากเสียง แห่งความหวังที่บอกให้เธออุ่นใจว่า **“อาชีพป้าก็ไม่มี เงินผู้สูงอายุก็ยังไม่ได้อะอย่างป้าไม่ได้ คนอื่นก็ไม่ได้”**

เพราะความเชื่อมั่นในระบบและคำเน้นย้ำจากเจ้าหน้าที่ว่า **“ป้าไม่ต้องติดต่อทางไหนเลยนะ รอบัตรอย่างเดียว”** เธอจึงไม่เฉลียวใจ จนกระทั่งทราบ สาเหตุที่ลงทะเบียนไม่ผ่านเพราะ **“ข้อมูลบัตรประจำตัวประชาชนไม่ถูกต้อง”** เธอได้แต่ตั้งคำถามในใจว่าเป็นความผิดพลาดจากการกรอกข้อมูลหรือไม่ แต่ก็ ไม่สามารถทำอะไรได้และไม่ว่าจะไปโทษใคร พร้อมกับความสงสัยว่าเธอจะ ผากความหวังกับใครได้

● ข้อจำกัดด้านเอกสารหลักฐานเพื่อยืนยันตัวตน



ในขั้นตอนการลงทะเบียนโครงการบัตรสวัสดิการรัฐที่ต้องยื่นเอกสารหลักฐานประกอบหลายอย่าง กลุ่มเป้าหมายบางรายต้องประสบปัญหาเพราะไม่มีหรือไม่สามารถหาหลักฐานมายืนยันสถานะตนเองได้ เช่น ไม่มีบัตรประจำตัวประชาชน ครอบครัวแยกทางกันมานานโดยไม่มีใบหย่าและไม่สามารถติดตามคู่สมรสหรือบุตรให้มาลงลายมือชื่อในเอกสารลงทะเบียนได้ หรือแม้แต่คู่ชีวิตที่เสียชีวิตไปนานแล้ว ตัวอย่างต่อไปนี้เป็นกลุ่มคนที่ต้องพลัดสิทธิ์ที่จะได้บัตรสวัสดิการรัฐครั้งนี้เพียงเพราะไม่มีหลักฐานมายืนยันตัวตน

“ยายสุม” อายุ 73 ปี สามีเสียชีวิตนานแล้วและไม่สามารถหาหลักฐานใบมรณะบัตรมาแสดงได้ หากจะต้องไปยืนยันด้วยตัวเองที่อำเภอก็เดินทางไม่สะดวกเพราะสภาพร่างกายที่ไม่แข็งแรง ทั้งยังต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางเพิ่ม

“ลุงวีระ” อายุ 76 ปี เกิดภาคอีสาน สมัยเป็นหนุ่มมาทำงานที่นครปฐม และทำบัตรประชาชนหาย ต่อมาแต่งงานมีครอบครัวและย้ายมาอยู่ที่อำเภอสรรคบุรี มีความพยายามหลายครั้งที่ขอออกบัตรประชาชนใหม่แต่ติดเงื่อนไขต้องตามหาญาติพี่น้องมายืนยันตัวตน แต่เพราะขาดการติดต่อจึงไม่สามารถตามหาได้ ทุกวันนี้จึงไม่มีเลขประจำตัวประชาชน 13 หลัก และถูกจัดเข้ากลุ่มที่ไม่มีสิทธิอะไรเลยแม้แต่การรักษาพยาบาล

“สุนันทา” อายุ 21 ปี อาชีพแดนเซอร์ มีสามีแต่ไม่ได้จดทะเบียนสมรส จึงยื่นเรื่องลงทะเบียนผ่านมือถือ ขณะยื่นเรื่องกำลังตั้งท้อง แต่เมื่อถึงขั้นตอนการตรวจสอบคุณสมบัติระบบคอมพิวเตอร์แจ้งว่าติดเรื่องบุตร ต้องยื่นใบแจ้งเกิด แต่เนื่องจากช่วงเวลานั้นเธอต้องรักษาตัวอยู่ในโรงพยาบาลกับลูกนาน 3 เดือน จึงไม่สามารถยื่นหลักฐานได้

● การประมวลผลและกลั่นกรองผ่านระบบคอมพิวเตอร์ของภาครัฐ



กว่าจะผ่านการพิจารณาจนได้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐต้องมีการตรวจสอบคุณสมบัติ ตรวจสอบรายได้ ตรวจสอบการมีทรัพย์สินทางการเงินและอสังหาริมทรัพย์ โดยกระบวนการประมวลผลและกลั่นกรองผ่านระบบคอมพิวเตอร์ซึ่งระบุเงื่อนไขในการพิจารณาไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงและสถานะความเป็นจริงของชีวิตคนจน

“ไพบูลย์” เป็นคนสุขภาพแข็งแรงแต่หลังรับการฉีดวัคซีนป้องกันโควิด-19 กลับมีอาการกล้ามเนื้ออ่อนแรงจนกลายสถานะเป็นผู้พิการ กระทรวงสาธารณสุขจึงมอบเงินช่วยเหลือโดยโอนเข้าบัญชีจำนวน

200,000 บาท ซึ่งไพบูรณ์นำเงินดังกล่าวมาใช้รักษาตัวหมดแล้ว รายได้ทางเดียวที่มีขณะนี้คือเบี้ยความพิการ แต่เพราะตัวเลขเงินฝากผ่านบัญชีเกิน 100,000 บาท ทำให้ไม่ผ่านเกณฑ์

“ป้าวันเพ็ญ” มีลูกสาวซึ่งประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป โดยเมื่อ 3-4 ปีที่แล้วเคยทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมจึงมีรายได้เกิน 100,000 บาท ต่อปี แต่ต้องออกจากงานมาดูแลป้าวันเพ็ญซึ่งมีโรคประจำตัวหลายโรค และน้องชายที่ป่วยเป็นออทิสติก การตรวจสอบรายได้ย้อนหลังพบเงินในบัญชีของเธอสูงเกินเกณฑ์กำหนด ทำให้ไม่ผ่านเกณฑ์

กรณีของไพบูรณ์และป้าวันเพ็ญชี้ให้เห็นการตรวจสอบทรัพย์สินทางการเงินที่พิจารณาโดยใช้การนับทรัพย์สินเข้าเป็นหลัก ไม่พิจารณาแหล่งที่มาของรายได้ เงินหมุนเวียน เงินเก็บ และช่วงเวลา จนเป็นเหตุให้คนจนจริงบางกลุ่มต้องตกหล่น

อีกหนึ่งเงื่อนไขที่ทำให้คนจนจำนวนมากไม่ผ่านคุณสมบัติ คือ การพิจารณา **กรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์** ไม่ได้พิจารณาถึงความสามารถในการใช้ประโยชน์ กรรมสิทธิ์ปัจจุบัน รวมถึงเงื่อนไขการตรวจสอบการเป็นเกษตรกรจากรายชื่อผู้ลงทะเบียนเป็นเกษตรกรตามฐานข้อมูลของหน่วยงานรัฐเท่านั้น

“ลุงประจวบ” สถานะพิการ (หูหนวก) ป่วยเป็นผีเสื้อรัง มีอาการจิตเวช มีทะเบียนบ้านแต่ไม่มีบ้านเป็นของตัวเอง ทุกวันนี้อาศัยปลูกกระท่อมที่ไม่มีผนังติดกับบ้านพี่สาว รายได้หลักมาจากเบี้ยผู้สูงอายุและเบี้ยคนพิการ มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินร่วมกับพี่สาวประมาณ 5 ไร่ โดยแบ่งกับพี่สาวคนละ 2 ไร่ 2 งาน แต่ไม่ได้แบ่งโฉนด และไม่ได้ขึ้นทะเบียนเกษตรกร ทำให้ไม่ผ่านเกณฑ์

“ยายชิ้น” ป่วยมีโรคประจำตัวคือเบาหวานจึงไม่ได้ทำงาน อาศัยอยู่กับหลาน 5 คน รายได้หลักมาจากเงินสวัสดิการผู้สูงอายุและบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ยายชิ้นมีพื้นที่บ้าน 99 ตารางวา และที่นา 716.65 ตารางวา ซึ่งถือว่าเกินเกณฑ์ข้อกำหนดทั้งที่ความจริงขายที่นาให้น้องสาวไปแล้วแต่ไม่ได้โอนกรรมสิทธิ์ และไม่ได้ขึ้นทะเบียนเกษตรกร ทำให้ไม่ผ่านเกณฑ์

นอกเหนือจากปัจจัยเงื่อนไขข้างต้น การต้องตกเป็นผู้ประสบภัย เช่น เหตุการณ์น้ำท่วมเป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่ทำให้คนจนจำนวนหนึ่งต้องเสียชีวิตอย่างคาดไม่ถึง กรณีดังกล่าวเกิดขึ้นที่ตำบลโพนางคำออก อำเภอสรรพยา เป็นที่ลุ่มติดแม่น้ำเจ้าพระยาและคลองมหाराช ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา สวนผัก และผลไม้ เมื่อถึงฤดูน้ำหลากจึงเผชิญเหตุการณ์น้ำท่วมครอบคลุมพื้นที่ 7 หมู่บ้าน จากทั้งหมด 8 หมู่บ้านเป็นประจำ โดยปี 2564-2565 ต้องประสบเหตุน้ำท่วมใหญ่ติดต่อกันจนทำให้เกือบทุกหลังคาเรือนต้องกลายเป็นผู้ประสบภัย ช่วงเวลานั้นมีการเปิดรับลงทะเบียนบัตรสวัสดิการรัฐปี 2565 กลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นผู้ประสบภัยจึงมีเรื่องสำคัญเบื้องต้นคือปัญหาน้ำท่วมและเรื่องปากท้อง บางคนติดอยู่แต่ในบ้านเพราะออกมาไม่ได้ ทำให้ขาดการติดต่อ ไม่ได้ตรวจสอบข้อมูลการลงทะเบียนและยื่นเอกสารเพิ่มเติม จึงเป็นเสมือนเคราะห์ซ้ำกรรมชดที่ต้องสูญเสียสิทธิ์ในการได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐไปอย่างน่าเสียดาย

“

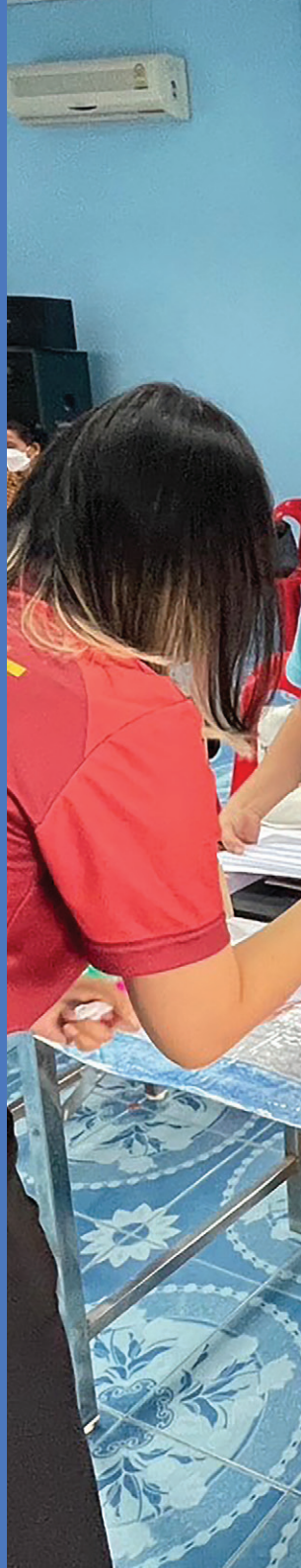
**เราไม่รู้ว่าเขาเป็นคนตกหล่น
คนในชุมชนที่รู้ว่าเขาตกหล่นก็ไม่เคย
เอาความตกหล่นของเขาออกมา
ทำให้เขาไม่อยู่ในฐานข้อมูลคนจน
ถูกทำให้หายไป ไม่มีตัวตน
ถ้าเราไม่เข้าไปทำงานก็แทบไม่รู้เลยว่า
มีคนจนขนาดนี้อยู่ด้วย คนเหล่านี้คือคนที่ถูกลืม**

(คุณสุสัน ศุภวัตรวรคุณ : ที่ปรึกษาโครงการวิจัย)

”

3

เติมเต็มด้วย กระบวนการวิจัย





“ระบบข้อมูลที่แม่นยำ” และ “กลไกความร่วมมือ”

ยิ่งจำนวนคนจนจริงตกล้นมากเท่าไร ความพยายามที่จะอุดช่องว่างปัญหาก็มากขึ้นเท่านั้น เป็นแรงผลักดันที่ทำให้ทีมวิจัยต้องระดมสรรพกำลัง มั่นสมอง และองค์ความรู้ เพื่อส่งคนจนให้เข้าถึงสวัสดิการ ความพยายามเหล่านี้จะไม่มีทางสำเร็จได้หากไม่ได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะส่วนราชการอำเภอ ท้องถิ่น ท้องที่ ผู้นำชุมชน และนักจัดการข้อมูลชุมชน กลไกสำคัญที่โครงการวิจัยออกแบบขึ้นเพื่อขับเคลื่อนและผลักดันเป้าหมายการพัฒนากระบวนการช่วยเหลือครัวเรือนเป้าหมายให้เข้าถึงสวัสดิการรัฐอย่างครอบคลุม โดยมีทีมวิจัยทำหน้าที่เป็นแกนประสานหลัก พื้นที่ที่เริ่มมีการประกาศให้ลงทะเบียนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ปี 2565

ปฏิบัติการ “ก่อนวันลงทะเบียน”

ปฏิบัติการหลักส่วนใหญ่ คือ การพัฒนากลไกความร่วมมือเพื่อส่งคนจนเข้าสู่ระบบสวัสดิการ ด้วยการใช้ข้อมูลครัวเรือนคนจนจริง คนจนร่วไหล (Inclusion error) คนจนตกหล่น (Exclusion error) และสถานการณ์ของครัวเรือนคนจนเข้าสู่เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การแก้ไขปัญหาความยากจน (Poverty Forum) หรือแนวทางการทำงานร่วมกันด้วยการเข้าพบผู้บริหาร หน่วยงานระดับจังหวัด อำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปฏิบัติงานระดับพื้นที่ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน และ “นักจัดการข้อมูลชุมชน” กลไกทำงานระดับพื้นที่ซึ่งโครงการวิจัยออกแบบให้มีประจำทุกหมู่บ้าน ดังจุดประสงค์ในการเข้าพบและสาระสำคัญที่ได้ประชุมหารือแต่ละช่วงเวลา ตามลำดับ



1. สร้างเป้าหมายร่วมกับอำเภอสรรคบุรี ท้องที่ ท้องถิ่น (Poverty Forum) ให้เกิด “สวัสดิการครอบคลุม อำเภอสรรคบุรี” โดยประชุมกับหัวหน้าส่วนราชการ อำเภอสรรคบุรี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ธนาคารกรุงไทย ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และธนาคารออมสิน เพื่อกำหนดกลยุทธ์การลงทะเบียนสวัสดิการแห่งรัฐ

2. วางแผนการลงทะเบียนสวัสดิการแห่งรัฐร่วมกับนายอำเภอ ปลัดอำเภอ และนักจัดการข้อมูลชุมชน โดยกำหนดสถานที่ลงทะเบียนทั้งหมด 4 แห่ง ได้แก่ ที่ว่าการอำเภอสรรคบุรี ธนาคารกรุงไทย ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และธนาคารออมสิน เพื่อการบริการที่สะดวกรวดเร็ว ทัวถึงลดการกระจุกตัวที่ใดที่หนึ่งมากเกินไป ส่วนกลุ่มเป้าหมายที่สถานะโสดสามารถลงทะเบียนผ่านมือถือหรือคอมพิวเตอร์ด้วยตัวเองได้

3. จัดเวทีทบทวนและสรุปบทเรียนการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการรัฐที่ผ่านมา เพื่อวิเคราะห์ปัญหาหาแนวทางการลดทอน และแก้ไขปัญหาก่อนการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการรัฐรอบใหม่ สรุปสภาพปัญหาและการแก้ไขซึ่งส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากครัวเรือนเป้าหมายเองและปัญหาเชิงระบบและกลไกการลงทะเบียน ดังนี้

1) ปัญหาจากครัวเรือนเป้าหมาย

- **ปัญหาสุขภาพ** กลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ป่วยติดเตียง ผู้พิการ ผู้สูงอายุไม่สามารถเดินทางไปลงทะเบียนด้วยตัวเองได้ ควรจัดเตรียมใบมอบอำนาจให้ญาติหรือนักจัดการข้อมูลชุมชนเป็นผู้ดำเนินการแทน
- **ปัญหาด้านทุนทรัพย์** ไม่มีค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และกลุ่มเป้าหมายที่เป็นวัยแรงงานส่วนใหญ่ทำงานรับจ้างรายวัน การไปลงทะเบียนจะทำให้ขาดรายได้ การแก้ไขคืออำนวยความสะดวกเรื่องการเดินทางโดยนัดหมายวันล่วงหน้ากับกลุ่มที่ต้องการความช่วยเหลือ

- **ปัญหาอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้** ไม่เข้าใจเงื่อนไขเกณฑ์การพิจารณา ส่งผลให้เกิดความกลัว/ไม่กล้าไปลงทะเบียน รวมถึงไม่เข้าใจคำถามในเอกสารการลงทะเบียน โดยเฉพาะคำถามด้านรายได้ รายจ่าย ทรัพย์สิน ทำให้ตอบคำถามไม่ถูกต้อง/ไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริง จำเป็นต้องให้คำแนะนำหรือทดลองกรอกเอกสารการลงทะเบียนล่วงหน้าก่อนลงทะเบียนจริง

2) ปัญหาเชิงระบบและกลไกการลงทะเบียน

- ขาดการประชาสัมพันธ์เชิญชวนหรือสร้างแรงกระตุ้นให้มาลงทะเบียน ควรเพิ่มความถี่ในการสื่อสารประชาสัมพันธ์ พร้อมทั้งชี้แจงข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับเกณฑ์การพิจารณาเงื่อนไข คุณสมบัติ โดยเลือกช่องทางการสื่อสารที่เหมาะสมกับกลุ่มครัวเรือนเป้าหมาย
- ติดตามผลการลงทะเบียนโดยนำรายชื่อมาตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วน รวมทั้งติดตามให้ความช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายที่จนจริงแต่ไม่ผ่านการพิจารณาคุณสมบัติโดยยื่นเรื่องอุทธรณ์ตามช่วงเวลาที่กำหนด

4. จัดทำฐานข้อมูลครัวเรือนคนจนให้เป็นปัจจุบัน โดยร่วมกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และนักจัดการข้อมูลชุมชน สอบทานข้อมูล ตรวจสอบสถานะความเป็นอยู่ เพิ่มเติมรายชื่อครัวเรือนเป้าหมายให้เป็นปัจจุบัน รวมถึงตรวจสอบความถูกต้องของเลขบัตรประชาชน วันเดือนปีเกิด ให้ตรงตามข้อมูลทะเบียนประวัติราษฎร (ท.ร.12) เพื่อใช้ในการตรวจสอบผลการลงทะเบียน

5. เตรียมความพร้อมก่อนวันลงทะเบียนจริง โดยสำเนาเอกสารแบบลงทะเบียนแจกจ่ายครัวเรือนเป้าหมายให้เตรียมกรอกข้อมูล พร้อมทั้งให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และนักจัดการข้อมูลชุมชน ช่วยตรวจสอบความถูกต้องเพื่อป้องกันการกรอกข้อมูลผิดพลาด ลดปัญหาความไม่มั่นใจ และลดเวลาการกรอกข้อมูลที่หน่วยรับลงทะเบียน

6. ผลักดันให้นักจัดการข้อมูลชุมชนสำรวจกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนชรา ผู้พิการ ผู้ป่วยติดเตียง และผู้ต้องการความช่วยเหลือ เพื่อทำการมอบอำนาจให้นักจัดการข้อมูลชุมชนเป็นผู้ลงทะเบียนแทน

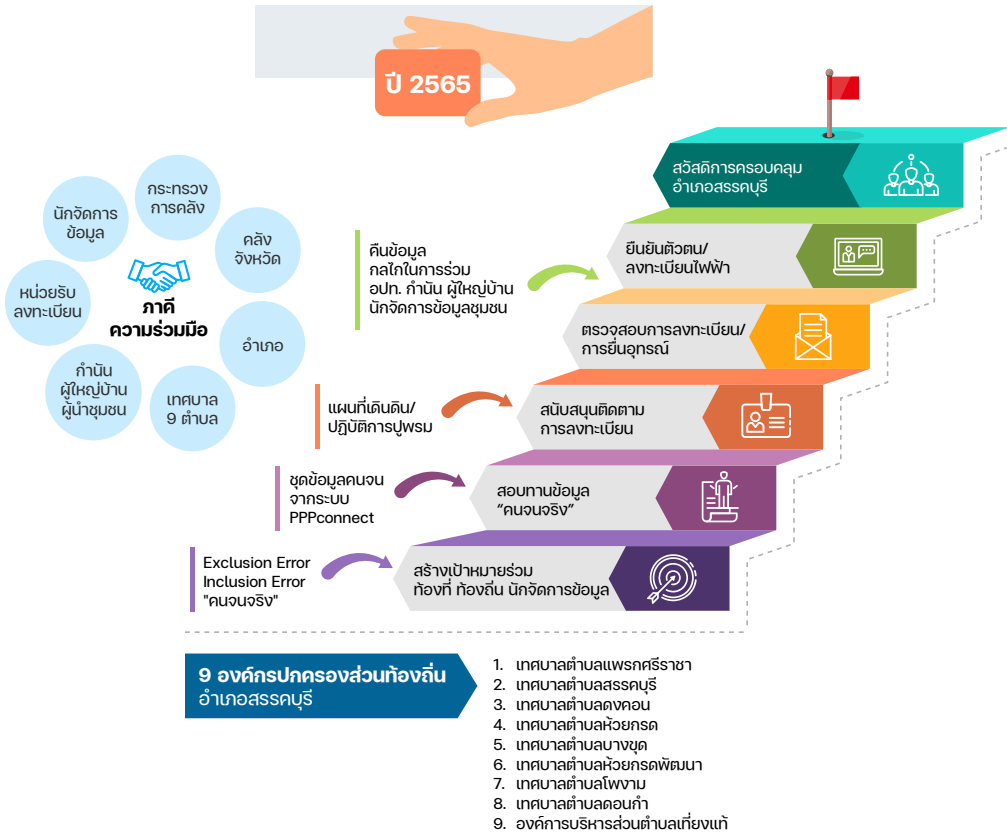
“

ถ้าทุกคนเดินตัวเปล่าไปที่อำเภอ กว่าเจ้าหน้าที่จะซักข้อมูล และกรอกข้อมูลจนครบก็ต้องใช้เวลา และมีความเสี่ยงที่จะผิดพลาด เราเลยเตรียมการตั้งแต่แรก คือ การอำนวยความสะดวกในการลงทะเบียน กระตุ้นนักจัดการข้อมูลชุมชนและสร้างเป้าหมายร่วมกันว่า รอบนี้คนจนต้องได้นะ ทำให้นักจัดการเองก็อีกเหิมมีกำลังใจ

(สุริมา เกียนงาม : หัวหน้าโครงการวิจัย)

”

ชวนกัน ส่งต่อ ขยายผล ส่งคนจนเข้า (บัตร) สวัสดิการรัฐ



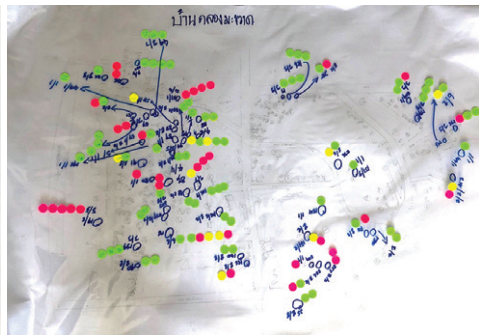
ปฏิบัติการ “ระหว่างการลงทะเบียน”

1. จัดเวทีปรึกษาหารือระหว่างนักจัดการข้อมูลชุมชนและกลุ่มเป้าหมายแต่ละตำบล เพื่อสื่อสารสร้างความเข้าใจในการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ปี 2565 เกี่ยวกับเกณฑ์ เงื่อนไข คุณสมบัติของผู้มีสิทธิลงทะเบียน กระบวนการ ขั้นตอน และนำปัญหาที่เป็นเงื่อนไขและข้อจำกัดของคนจนเป้าหมายมาหารือร่วมกัน ทำให้เกิดข้อตกลงร่วมของนักจัดการข้อมูลชุมชนในการช่วยกลุ่มเป้าหมายลงทะเบียนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ ดังนี้

- ช่วยดำเนินการกรอกเอกสารการลงทะเบียนล่วงหน้า
- กรณีกลุ่มเป้าหมายเป็นคนชรา พิการ ป่วยติดเตียง หรือไม่มีผู้ดำเนินการลงทะเบียนให้ให้ทำเรื่องมอบอำนาจแก่นักจัดการข้อมูลชุมชนลงทะเบียนแทน
- ประสานผู้นำท้องถิ่นและชุมชนอำนวยความสะดวกจัดรถรับส่ง
- ช่วยลงทะเบียนผ่านเว็บไซต์ให้กับคนจนเป้าหมายที่มีสถานะโสด
- อยู่ประจำจุดลงทะเบียนทั้ง 4 แห่งเพื่ออำนวยความสะดวกครัวเรือนเป้าหมาย รวมถึงการประสานผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เพื่อรับรองเอกสารหลักฐานยืนยันตัวตนให้ครัวเรือนเป้าหมาย



2. จัดเวทีติดตามผลการลงทะเบียนของครัวเรือนเป้าหมาย โดยโครงการวิจัยจะตรวจสอบสถานะการลงทะเบียนให้เป็นปัจจุบัน จากนั้นนำผลการตรวจสอบมากระตุ้นเตือนผู้นำชุมชนผ่านเครื่องมือ **“แผนที่เดินดิน”** ซึ่งระบุบ้านครัวเรือนเป้าหมายและสถานะการลงทะเบียนไว้ ทำให้ผู้นำชุมชนทราบข้อมูลล่าสุดก่อนให้ความช่วยเหลือแก่ครัวเรือนเป้าหมาย



กรณีตัวอย่าง ต.ห้วยกรด

กรณีตำบลห้วยกรดและตำบลห้วยกรดพัฒนาเปิดรับลงทะเบียนโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐที่สำนักงานเทศบาลตำบลห้วยกรด มีเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลห้วยกรด เจ้าหน้าที่ ธกส. สาขาห้วยกรด ตั้งจุดรับลงทะเบียน (ในพื้นที่ตำบลห้วยกรดมีสาขาย่อยของ ธกส.) แบ่งจำนวนครัวเรือนเป้าหมายให้มาลงทะเบียนวันละหมู่บ้าน โดยมีผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านช่วยตรวจสอบความถูกต้องและความครบถ้วนของเอกสาร หากใครมีรายชื่อในระบบแต่ยังไม่มาลงทะเบียนจะมีทีมติดตามถึงบ้านเพราะเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกันทั้งโครงการ คือ ผลักดันให้คนจนเข้าสู่ระบบการลงทะเบียนให้ได้มากที่สุด จนชาวบ้านชื่นชมปากต่อปากว่า **“ใครยังไม่ทำจะมีผู้นำตามไปถึงบ้าน ถึงขนาดต้องโทรศัพท์ตามหาตอนดึกคืนก็ต้องตามกันทีเดียว”** เพราะเหตุนี้ ตำบลห้วยกรดจึงมีจำนวนครัวเรือนเป้าหมายลงทะเบียนโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมากเป็นลำดับต้นๆ ของอำเภอสรรคบุรี และพบข้อมูลการตกหล่นน้อยกว่าตำบลอื่นอย่างชัดเจน

ปฏิบัติการ “หลังการลงทะเบียน”

1. สนับสนุนการยืนยันตัวตนการลงทะเบียนเพื่อรับสิทธิสวัสดิการเมื่อสิ้นสุดการลงทะเบียนได้ร่วมกับผู้นำชุมชนตรวจสอบผลการลงทะเบียน ผลการยืนยันตัวตน อธิบายถึงสิทธิที่ได้รับจากบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เช่น ค่าไฟฟ้า น้ำประปา แก๊สหุงต้ม และช่วยลงทะเบียนค่าไฟฟ้า (ก่อนหน้านี้ไม่ต้องลงทะเบียน)

2. กรณีผ่านเกณฑ์จะเป็นขั้นตอนการยืนยันตัวตนที่ธนาคารด้วยตัวเอง **“ชาวบ้านจะเหมารลไปด้วยกัน ใครสะดวกช่วงไหนก็ไปช่วงนั้น ใครคุ้นธนาคารไหนก็ไปที่นั่น ถ้าใครจำรหัส PIN ไม่ได้ก็จัดการข้อมูลชุมชนก็ให้ความช่วยเหลือ ช่วยแนะนำเรื่องการใช้บัตรให้”**

3. กรณีไม่ผ่านเกณฑ์การพิจารณา โครงการวิจัยช่วยสนับสนุนการยื่นอุทธรณ์ ซึ่งนักจัดการข้อมูลชุมชนมีส่วนช่วยอย่างยิ่ง **“ขั้นตอนช่วงเปิดให้อุทธรณ์จะมีรายละเอียดระบุชัดเจนว่าติดโหนดที่ไหน อะไรบัญชีอะไร เลขเท่าไร รู้หมดเลย รายละเอียดแบบนี้ช่วยให้เราสอบถามกลับไปในกลุ่มเป้าหมายได้ว่าเป็นความจริงหรือไม่ บางเรื่องเขาอาจจะนึกไม่ออก นึกไม่ถึง แต่ส่วนใหญ่จะมีหลักฐานเชิงประจักษ์ทำให้อธิบายกลุ่มเป้าหมายได้ว่าที่เขาไม่ผ่านเกณฑ์เป็นเพราะอะไร ทำให้เข้าใจเหตุผลที่ไม่ได้บัตร ปลดล็อกสิ่งที่ค้างคาใจได้ว่าทำไมคนนั้นได้ คนนี้ไม่ได้ เป็นเพราะอะไร”** เจ้าหน้าที่โครงการวิจัยเพิ่มเติมว่า ขั้นตอนนี้ทำให้เห็นการกำหนดเงื่อนไขและวิธีการตรวจสอบที่รัฐควรทบทวนแก้ไข เพราะรายละเอียดชีวิตของครัวเรือนเป้าหมายแต่ละคนมีความซับซ้อนมากกว่าที่คิด จึงควรพิจารณาประกอบเพื่อไม่ให้กลุ่มเป้าหมายที่แท้จริงต้องตกหล่น

4. ครัวเรือนที่เป็น **“คนจนจริง”** แต่ผลการลงทะเบียนไม่ผ่านยังคงได้รับความหวังจากคนในชุมชน โครงการจึงเข้าเยี่ยมบ้านเพื่อสืบหาสาเหตุพร้อมช่วยยื่นอุทธรณ์ โดยทีมปฏิบัติการพื้นที่ยังคงขับเคลื่อนการสนับสนุนการอุทธรณ์ให้กับครัวเรือนเป้าหมายอย่างต่อเนื่อง

“นักจัดการข้อมูลชุมชน” กลไกที่มาช่วยเติมเต็ม

ปฏิเสธไม่ได้ว่า ผู้นำที่ใกล้ชิดคนในชุมชนมากที่สุด คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้ง อสม. เพราะส่วนใหญ่เป็นคนท้องถิ่นที่กำเนิดและเติบโตในชุมชนจึงรับรู้ความเป็นมาเป็นไปทั้งเรื่องดีเรื่องร้ายภายในชุมชนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะปัญหาของกลุ่มคนที่ได้ชื่อว่ายากจนหรือด้อยโอกาสที่รอคอยความช่วยเหลือ การอยู่ในฐานะผู้นำชุมชนทำให้เห็นช่องทางที่จะช่วยเหลือและต้องการให้คนเหล่านั้นได้หลุดพ้นจากปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่

ผู้นำชุมชนจึงเป็นเหมือนประตูบานแรกของการเปิดรับความช่วยเหลือ เพราะมีศักยภาพในการเข้าถึงคนในชุมชน ประกอบกับมีจุดเด่นเรื่องการติดต่อประสานงาน จึงถูกทาบทามให้เป็นส่วนหนึ่งในปฏิบัติการงานวิจัยครั้งนี้ในฐานะ **“นักจัดการข้อมูลชุมชน”** เป็นผู้มีเจตจำนงเข้ามามีส่วนร่วมและขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาความยากจน รวมถึงการผลักดันและสนับสนุนครัวเรือนเป้าหมายให้ได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ จนกล่าวได้ว่า นักจัดการข้อมูลชุมชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่มีส่วนร่วมในเกือบจะทุกขั้นตอนของการได้บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ



“นักจัดการข้อมูลชุมชน” คือใคร ทำหน้าที่อย่างไร

จุดเริ่มต้นของ “นักจัดการข้อมูลชุมชน” มาจากการที่ผู้นำในพื้นที่ท้องถิ่น และหน่วยงาน เห็นถึงปัญหาของข้อมูลจากส่วนกลางที่ไม่เป็นปัจจุบัน ไม่ตรงกับสภาพความเป็นจริงและล่าช้า ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทันการณ์ หน่วยงานในพื้นที่ควรได้ใช้ข้อมูลที่จัดเก็บจากพื้นที่โดยตรง ผ่านกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลเบื้องต้นอย่างเป็นระบบ ซึ่งจะนำไปสู่การมีฐานข้อมูลที่แม่นยำของชุมชน จะช่วยลดปัญหาการทำงานซ้ำซ้อนของหน่วยงาน ลดงบประมาณในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งสิ่งที่ชุมชนประสบคือ เมื่อมีหน่วยงานหรือโครงการใดมาทำงานในพื้นที่มักเก็บข้อมูลใหม่ทุกครั้ง การจัดเก็บข้อมูลโดยยึดติดพวกพ้องหรือคนใกล้ชิดยังนำมาซึ่งความไม่โปร่งใส ทำลายโอกาสผู้ที่สมควรได้รับความช่วยเหลืออย่างแท้จริง

“นักจัดการข้อมูลชุมชน” เป็นผู้ที่เคยสำรวจข้อมูลในพื้นที่ซึ่งรวมถึงข้อมูลยากจนมาก่อน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน กำนัน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) อาสาสมัครพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อพม.) แกนนำชุมชนจิตอาสา และมีเจตนารมณ์ที่จะมีส่วนในการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยโครงการวิจัยได้จัดกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาศักยภาพในประเด็นสำคัญต่างๆ เช่น ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความยากจน ภายใต้กรอบแนวคิดระบบการดำรงชีพที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods) การใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน ทักษะในการสอบถามและสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก การตรวจสอบและสอบทานข้อมูล ตลอดจนการบ่มเพาะแนวความคิดเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจนเชิงพื้นที่เพื่อส่งเสริมให้นักจัดการข้อมูลชุมชนมีความสามารถในการแสวงหาหนทางแก้ไขปัญหายากจนร่วมกัน

การทำงานของ “นักจัดการข้อมูลชุมชน” ทำให้ได้รับรู้ เข้าใจถึงความทุกข์ยาก เกิดความเข้าใจเห็นใจ และต้องการช่วยเหลือ นำพาคนจนเข้าสู่สวัสดิการแห่งรัฐ ทำให้นักจัดการข้อมูลชุมชนต้องทำงานหลายบทบาทหน้าที่ ทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลที่แม่นยำ การประชาสัมพันธ์กระตุ้นเตือนให้ครัวเรือนเป้าหมายออกมาใช้สิทธิลงทะเบียน งานเอกสารการลงทะเบียน รับมอบอำนาจลงทะเบียนแทนกลุ่มเป้าหมายเปราะบางหรือผู้พิการ บางคนเตรียมพาหะบริการรับส่งคนจนไปลงทะเบียน รวมทั้งการติดตามตรวจสอบสถานะการลงทะเบียนให้กลุ่มเป้าหมาย หากติดขัดหรือมีปัญหาก็ต้องพร้อมให้ความช่วยเหลือ

“ตอนแรกถึงว่าเราต้องทำอะไรยังไง ต้องสำรวจข้อมูลคนจนในหมู่บ้านเป็นคนจนประเภทไหน เช่น มีรายได้น้อย มีหนี้เยอะ หรือเป็นกลุ่มเปราะบาง เป็นผู้สูงอายุ เป็นคนป่วย หรือเป็นคนพิการ เพื่อเอามาทำฐานข้อมูล” เป็นภาระหน้าที่ที่ไม่แตกต่างไปมากนักจากตำแหน่งการเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อสม. และผู้อภิบาล (Care Giver) ซึ่ง **อุษา บุญมี** นักจัดการข้อมูลชุมชน หมู่ 3 ตำบลโพนางดำออก ทำเป็นประจำในหมู่บ้าน

เช่นเดียวกับภาระงานที่ **พงศ์รัตน์ ยนต์บัวเงิน** ต้องรับผิดชอบในฐานะนักจัดการข้อมูลชุมชน หมู่ 1 ตำบลโพงาม **“ทำงานเกี่ยวกับฐานข้อมูล ตรวจสอบคนจนในหมู่บ้านว่าลงทะเบียนบัตรสวัสดิการรัฐไปมากน้อยแค่ไหน ถ้ามีรายชื่อกดหลักต้องวางแผนการทำงานยังไง เช่น ให้ อสม. ไปเคาะรายหลังคาเรือน ถ้าไปไม่ได้จะมอบอำนาจให้ใครไปดำเนินการแทนได้ไหม”**

พงศ์รัตน์ อาสาทำงานเพื่อชุมชนบ้านเกิดมายาวนานจนได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านนานถึง 10 ปี ก่อนจะได้เลื่อนขั้นเป็นผู้ใหญ่บ้าน และมีตำแหน่งประธานสภาองค์กรชุมชนตำบลโพงามพ่วงอีกตำแหน่ง การมีโครงการวิจัยเข้ามาทำให้เขามองเห็นประโยชน์ที่คนในชุมชนจะได้รับและเชื่อมั่นว่า จะสามารถเชื่อมการทำงานในทุกบทบาทให้เดินไปด้วยกันได้ไม่ยาก

แนวคิดที่โครงการฯ ออกแบบไว้ตั้งแต่แรกคือ แต่ละหมู่บ้านจะมีนักจัดการข้อมูลชุมชน 1 คน ต่อมาเพิ่มจำนวนเป็น 2-3 คนตามความสมัครใจของแต่ละหมู่บ้าน การมีทีมงานเพิ่มขึ้นช่วยแบ่งเบาภาระงาน ทำให้เกิดการทำงานเป็นทีมช่วยให้การปฏิบัติงานราบรื่นและคล่องตัวมากกว่าทำคนเดียวหลายเท่า

“บางครั้งทีมวิจัยลงพื้นที่แต่เราไม่ว่าง ก็ไม่อยากให้ชาวบ้านเสียสิทธิ์เลยหาคนมาแทนเรา มาเป็นทีมร่วมกับเรา” คือสาเหตุทำให้ อูชา บุญมี ตัดสินใจเลือกเพื่อนร่วมงานที่ ‘เข้าหากัน’ เพิ่มอีก 2 คน **“เหตุผลที่เลือกผู้ใหญ่บ้านมาเป็นทีมงานด้วย เพราะเขามีบทบาทหน้าที่ชัดเจน เวลาามีข่าวสารอะไรเขาก็รับรู้แล้วช่วยประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายในหมู่บ้านได้ หรือเวลามีการประชุมก็จะช่วยกระจายข่าวได้ด้วย ส่วนอีกคนเป็นกรรมการหมู่บ้าน และเป็น อสม. ด้วย แต่ละคนเป็นตัวแทนกันได้ตลอด และก็เป็นผู้หญิงทั้งสามคนเลย”**

ประสบการณ์ที่ได้คลุกคลีกับชาวบ้านมายาวนานทำให้ทีมนักจัดการข้อมูลจากตำบลโพนางคำออกเข้าใจข้อจำกัดของชาวบ้านว่าทำไมถึงไม่สามารถเข้าถึงบัตรสวัสดิการรัฐได้ แม้จะมีลูกหลานให้พึ่งพาแต่บางครั้งครอบครัวก็ไม่ได้ให้ความสำคัญและไม่สนใจที่จะยื่นเรื่องขอรับสิทธิ์ บางคนกลัวว่าจะเขียนใบลงทะเบียนผิด ทีมนักจัดการข้อมูลจึงกำหนดให้มี **“วันดีเดียว”** เพื่ออำนวยความสะดวกในการยื่นเอกสารลงทะเบียนบัตรสวัสดิการรัฐ โดยทำการตั้งแต่เช้าถึงเย็นที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน มีกรรมการหมู่บ้านมาช่วยบันทึกข้อมูลลงคอมพิวเตอร์และคอยรวบรวมเอกสารหลักฐานให้ทุกคนในหมู่บ้าน กระทั่งพาไปยื่นยันตัวตนที่ธนาคารหากผ่านการพิจารณาคุณสมบัติ

แต่ก่อนจะมาทำหน้าที่เป็นนักจัดการข้อมูลชุมชนก็ไม่ใช่ว่าเรื่องง่าย **บุญซ้อ อ่ำศรี** นักจัดการข้อมูลชุมชน หมู่ 9 ตำบลโพงาม เล่าภาพจำวันแรกที่มาเข้าอบรมเพื่อสร้างการเตรียมพร้อมสู่การเป็นนักจัดการข้อมูลชุมชนได้อย่างชัดเจน เธอบอกว่าเป็นประสบการณ์ใหม่และเป็นครั้งแรกที่ได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ที่ไม่เคยรู้มาก่อน โดยเฉพาะวิธีการสัมภาษณ์เพื่อดึงข้อมูลเศรษฐกิจและรายได้ของแต่ละครัวเรือนออกมาให้ได้มากที่สุด **“ช่วงที่มีอบรมเขาสอนให้รู้จักการถามข้อมูลจากชุมชน การเก็บข้อมูล การลงพื้นที่ ถามความต้องการว่าต้องการอะไร เช่น**

**อยู่किन มีที่ดินทำกินใหม่ ที่บ้านมีที่นาใหม่ ให้เช่าหรือเปล่า ในทะเบียนบ้านมี
กี่คน แล้วอยู่จริงๆ กี่คน”**



หลังรวบรวมข้อมูลผ่านแบบสอบถามจะเป็นขั้นตอนการวิเคราะห์และ
สอบทานข้อมูลที่ได้กับข้อมูลตั้งต้นจาก TPMAP ทำให้รู้ว่าในหมู่บ้านของเธอยังมี
อีก 54 ครัวเรือน ต้องกลายเป็นครัวเรือนเป้าหมายตกหล่น นั่นหมายความว่า
ครัวเรือนที่มีความเป็นอยู่ยากลำบากเหล่านั้นไม่มีชื่อปรากฏอยู่ในฐานข้อมูล
TPMAP การได้เป็นส่วนหนึ่งในการทำงานครั้งนี้จึงเป็นความภาคภูมิใจในฐานะ
สมาชิกหนึ่งในชุมชนที่ได้ช่วยผลักดันคนจนจริงให้เข้าถึงบัตรสวัสดิการรัฐได้

อีกหนึ่งสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการทำงานของนักจัดการข้อมูลชุมชน คือ **เครื่องมือ
สื่อสาร** เพื่อประชาสัมพันธ์โครงการหรือกิจกรรมให้ชาวบ้านได้รับรู้ทั่วถึง ส่วนใหญ่
ทุกหมู่บ้านจะมีหอกระจายข่าวหรือเสียงตามสายเป็นช่องทางสื่อสารหลัก รวมทั้ง
เวทีประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านที่ทำให้ชาวบ้านสามารถถามตอบได้ทันที
หากมีข้อสงสัย โดยปกติการประชุมหมู่บ้านจะจัดประจำทุกเดือนที่ศาลาประชาคม
หรือศาลากลางบ้าน เป็นที่สังเกตว่าผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่คือกลุ่มผู้สูงอายุ
และแม่บ้าน ส่วนวัยทำงานเลือกรับข้อมูลข่าวสารผ่านช่องทางที่มีความคุ้นเคย
มากกว่าอย่างโซเชียลมีเดีย

โซเชียลมีเดีย เป็นสื่อที่ทรงพลังแม้ในหมู่บ้านชนบทห่างไกล โดยเฉพาะ
การใช้แอปพลิเคชัน **“ไลน์” (LINE)** ทั้งเพื่อการพูดคุยสื่อสารหรือส่งต่อข้อมูล
สำคัญภายในหมู่บ้าน การใช้ไลน์กลุ่มหมู่บ้านเห็นผลชัดอย่างไร ประสพการณ์
การใช้ไลน์กลุ่มของ **“หมู่ 1 บ้านม่วงงาม”** คือคำตอบ

ไลน์กลุ่ม “หมู่ 1 บ้านม่วงงาม” เปิดใช้โดยผู้ใหญ่บ้าน พงศ์รัตน์ ยันต์บัวเงิน ตั้งค่ากลุ่มเป็นสาธารณะ นอกจากสมาชิกส่วนใหญ่คือลูกบ้านในหมู่บ้านแล้ว จะมีเจ้าหน้าที่ราชการในพื้นที่อยู่ในกลุ่มด้วย หากต้องการเพิ่มสมาชิกใหม่เข้ามา ก็สามารถทำได้ด้วยตัวเองโดยไม่จำกัดจำนวน ลูกหลานบางคนทำงานอยู่กรุงเทพฯ เห็นข่าวสารข้อมูลหรือกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ทางไลน์ก็จะโทรศัพท์แจ้งต่อให้คนในครอบครัวรับทราบ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่อยู่ตามลำพังหรือใช้โทรศัพท์แบบสมาร์ตโฟนไม่ค่อยเป็น ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 บ้านม่วงงาม ยอมรับว่าการใช้ไลน์กลุ่มช่วยให้การประชาสัมพันธ์ข่าวสารทำได้ง่ายและรวดเร็ว หากตนได้รับข่าวสารทางราชการมาก็จะแชร์ต่อได้โดยทันทีแล้วจึงค่อยประกาศเสียงตามสายในวันถัดไป “ไลน์” จึงเป็นเครื่องมือสื่อสารที่ทรงพลังและเป็นช่องทางที่ชาวบ้านยุคสมัยนี้คุ้นเคยมากที่สุด

สิ่งที่เกิดความคาดหวังจากการใช้ไลน์ในการติดต่อสื่อสารภายในโครงการวิจัย คือ เป็นพื้นที่ในการจัดเก็บและรวบรวมรูปถ่าย คลิปวิดีโอ และข้อมูลระหว่างการทำงานภาคสนาม เปรียบได้กับ “คลังข้อมูล” ขนาดเล็กของหมู่บ้าน ซึ่งช่วยให้การสืบค้นข้อมูลทำได้ง่าย สะดวก และชาวบ้านทุกคนสามารถเข้าถึงได้ด้วยตัวเอง

ความรู้และทักษะที่จำเป็นสำหรับนักจัดการข้อมูลชุมชน

การจัดการเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีคุณค่า และเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปัญหาความยากจน จำเป็นอย่างยิ่งที่นักจัดการข้อมูลชุมชนต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นของครัวเรือนเป้าหมาย ข้อมูลสภาพปัญหาความยากจนเชิงพื้นที่ ปัญหาและความต้องการของครัวเรือนยากจน แนวคิดความยากจนและระบบการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (SLF) ตลอดจนทักษะที่จำเป็นดังต่อไปนี้

- **ทักษะการสื่อสาร** นักจัดการข้อมูลชุมชนสำรวจและเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจึงต้องมีทักษะและไหวพริบในการสื่อสาร สัมภาษณ์ การตั้งคำถาม หรือวิธีการพูดอย่างไรให้สามารถได้มาซึ่งข้อมูลที่แม่นยำ และชัดเจนมากที่สุด การสื่อสารอย่างไรที่จะสามารถสร้างความน่าเชื่อถือ ให้แก่นักจัดการข้อมูลชุมชนอื่นจะนำไปสู่การสร้างควมไว้วางใจระหว่าง ครั้วเรือนยากจนและนักจัดการข้อมูลชุมชน
- **ทักษะการทำงานเป็นทีม** การดำเนินงานของนักจัดการข้อมูลชุมชนมีหลายขั้นตอน ดังเช่นการส่งต่อคนจนเข้าสวัสดิการของรัฐต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน นักจัดการข้อมูลจึงจำเป็นต้องมีทักษะในการทำงานร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย การประสานงานระหว่างทีมนักจัดการข้อมูลชุมชน การรับฟังความคิดเห็นตลอดจนการสร้างเครือข่ายผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับข้อมูลครั้วเรือนยากจน
- **ทักษะการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล** เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความแม่นยำ และน่าเชื่อถือมากที่สุด
- **ทักษะการใช้เทคโนโลยี** เช่น การช่วยเหลือทะเบียนผ่านเว็บไซต์ การตรวจสอบสถานะการลงทะเบียน
- **ทักษะการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า** การจัดการข้อมูลชุมชนมักจะต้องประสบกับความท้าทายและอุปสรรคในการดำเนินงานอยู่เสมอ นักจัดการข้อมูลชุมชนจึงต้องมีทักษะในการแก้ไขปัญหาหรือบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติงานเพื่อช่วยให้ภารกิจส่งคนจนเข้าถึงบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นไปด้วยความราบรื่นเรียบร้อย
- **หัวใจความเป็นจิตอาสาและเสียสละ** ที่จะช่วยเพื่อนมนุษย์ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น หลุดพ้นจากความยากจน

4

สิ่งที่เก็บเกี่ยวได้..
หลังปฏิบัติการ





หัวข้อที่ 1: การพัฒนาคุณภาพชีวิต
1. การพัฒนาคุณภาพชีวิต
2. การพัฒนาคุณภาพชีวิต
3. การพัฒนาคุณภาพชีวิต
4. การพัฒนาคุณภาพชีวิต
5. การพัฒนาคุณภาพชีวิต
6. การพัฒนาคุณภาพชีวิต
7. การพัฒนาคุณภาพชีวิต
8. การพัฒนาคุณภาพชีวิต
9. การพัฒนาคุณภาพชีวิต
10. การพัฒนาคุณภาพชีวิต



“ฐานข้อมูล” ปฐมบทเพื่อคนจน

ผลการพิจารณาโครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐปี 2565 อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท มีผู้ผ่านคุณสมบัติจำนวน 1,758 คน คิดเป็นร้อยละ 53 ของกลุ่มเป้าหมายที่เข้าข่ายเป็นคนจนจริงทั้งหมด แม้ตัวเลขผู้ผ่านเกณฑ์ได้รับบัตรสวัสดิการจะไม่สูงมากแต่ก็สร้างความภูมิใจให้ทีมวิจัยและนักจัดการข้อมูลชุมชนไม่น้อย เมื่อพบว่ามีจำนวนคนจนและผู้มีรายได้น้อยที่เคยเข้าถึงบัตรสวัสดิการรัฐยากหรือไม่เคยเข้าถึงมาก่อนได้รับบัตรเพิ่มมากขึ้น

แล้วต้องหว่านพืชเช่นไร จึงจะได้ผลเช่นนั้น คำตอบที่เป็นเหมือนบันไดขั้นแรกของภารกิจครั้งนี้ คือ การให้ความสำคัญกับงาน **“ฐานข้อมูล”**

โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาคะดกจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำ จังหวัดชัยนาท ให้ความสำคัญกับ **“ความถูกต้องของข้อมูลคนจน”** ด้วยเชื่อว่า จุดเริ่มต้นของการแก้ไขความยากจน ต้องมาจาก **“กระบวนการค้นหาคนจนที่แม่นยำ”** ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง มีคุณภาพ จึงจะนำไปสู่ **“ปฏิบัติการแก้จนแบบเบ็ดเสร็จ”** นั่นคือ ต้องพัฒนากระบวนการค้นหาให้มีคุณภาพสามารถค้นพบคนจนที่ต้องได้รับการช่วยเหลือจริงๆ โดยความเห็นพ้องร่วมกันทั้งตัวคนจนและคนชุมชน ตลอดจนหน่วยงานในพื้นที่ จึงจะนำไปสู่การร่วมมือกับทุกภาคส่วนพื้นที่ออกแบบปฏิบัติการแก้จนได้ตรงกับฐานทุนและศักยภาพของครัวเรือนคนจน และศักยภาพในการสนับสนุนการแก้ไขปัญหาคะดกจนของชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ ทำให้แก้ไขปัญหาคะดกจนได้อย่างต่อเนื่องและเบ็ดเสร็จ

การทำงานบนฐานข้อมูลถือเป็นสิ่งสำคัญมากโดยเฉพาะกับโครงการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการรัฐ โดยฐานข้อมูลที่ทีมวิจัยเก็บรวบรวมร่วมกับนักจัดการข้อมูลชุมชนจะสามารถระบุสถานะการลงทะเบียนของกลุ่มเป้าหมายได้ครบถ้วนสามารถนำไปใช้กระตุ้นเตือนผู้นำชุมชนและนักจัดการข้อมูลชุมชนเพื่อติดตามกลุ่มเป้าหมายได้ถูกต้อง

การดำเนินการค้นหาคนจนอย่างแม่นยำในจังหวัดชัยนาทนับเป็นต้นแบบการทำงานฐานข้อมูลที่ทำให้เห็นช่องว่างของระบบข้อมูลภาครัฐ โดยกระบวนการสอบทานข้อมูลในระดับชุมชนทำให้พบเห็นข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายที่ตกหล่นและครัวเรือนเป้าหมายที่รั่วไหลชัดเจน ส่งผลให้เกิดการรับรู้ข้อมูลที่แท้จริงจนนำไปสู่การปรับหรือเพิ่มข้อมูลเพื่อให้คนจนเข้าถึงสวัสดิการได้มากขึ้น ระหว่างการปฏิบัติการทีมวิจัยยังได้เชิญหน่วยงานระดับนโยบายมาร่วมรับรู้ปัญหาและลงพื้นที่สำรวจสภาพความเป็นจริงเพื่อหาหนทางแก้ไขในระดับระดับนโยบายต่อไป

พงศ์รัตน์ ยนต์บัวเงิน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ตำบลโพงาม อำเภอสรรคบุรี ชื่นชมและย้ถึงความสำคัญในการทำงานบนฐานข้อมูลว่าเป็นตัวช่วยที่ดีมากทำให้วางแผนการทำงานได้ชัดเจน เพราะเมื่อรู้คน รู้ครัวเรือนเป้าหมาย ก็สามารถตรวจสอบและวิเคราะห์ได้ว่าใครสมควรอยู่ในเกณฑ์ที่จะได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐไม่ใช่เพียงการประชาสัมพันธ์การลงทะเบียนเท่านั้น

“ตอนรับลงทะเบียนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐรอบแรกๆ ในฐานะผู้ใหญ่บ้านจะประกาศให้ลูกบ้านรับทราบ ประกาศแล้วก็แล้วกัน ก็จบ แต่พอเป็นงานวิจัยมีการตรวจสอบข้อมูลคนในหมู่บ้านเพิ่มเติม เห็นแนวทางการทำงานชัดเจน เพราะมีรายชื่อ มีฐานข้อมูล การที่เรามีรายชื่อในมือจะทำให้รู้ว่าใครยังไม่ไปขึ้นทะเบียนบ้าง ขึ้นทะเบียนได้หรือไม่ ติดขัดอะไร ช่วยให้ทำงานง่ายขึ้น เปรียบเทียบกับครั้งแรกอันนั้นได้แค่ประชาสัมพันธ์ให้คนรู้”

อุษา บุญมี และเพื่อนนักจัดการข้อมูลชุมชนหมู่ 3 ตำบลโพนางคำออก อำเภอสรรพยา เป็นอีกทีมที่ต้องทำงานคลุกคลีกับข้อมูลและเกี่ยวข้องกับเอกสารของลูกบ้านจำนวนมาก แต่พวกเขาก็ไม่เคยคิดว่าสิ่งเหล่านี้เป็นภาระที่เพิ่มขึ้น เพราะผลตอบรับจากการได้ลงมือลงแรงไปคือประโยชน์ที่ลูกบ้านได้รับ พวกเขา มองว่าเป็นการทำงานเพื่อปกป้องและรักษาสิทธิของคนในหมู่บ้าน แม้จะมีบ้างที่ความเหนื่อยทำให้รู้สึกท้อแต่ความรู้สึกเหล่านั้นก็เกิดขึ้นเพียงไม่นาน **“เวลาเหนื่อยก็คิดท้อ แต่พอนอนตื่นมาหายเหนื่อย..ก็ลุยต่อ”**

กระบวนการตรวจทานและเพิ่มเติมข้อมูลให้เป็นปัจจุบันอยู่เสมอเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับท้องถิ่น เพราะทำให้ข้อมูลมีความถูกต้องแม่นยำ สามารถนำไปใช้วางแผนงานเพื่อขับเคลื่อนนโยบายและกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ได้โดยไม่ต้องรื้อรอเมื่อประกอบกับการร่วมมือกันทำงานกับหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ก็ยิ่งทำให้เห็นแนวทางที่หลากหลายในการพัฒนาเพื่อช่วยเหลือคนจน อย่างเช่น การส่งต่อฐานข้อมูลจากโครงการวิจัยให้พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด ชัยนาทเพื่อดำเนินโครงการบ้านสูงวัยชัยนาท การนำข้อมูลครัวเรือนที่ผ่านการตรวจทานแล้วไปวางแผนงานสาธารณสุขชุมชนของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโพนางคำออก หรือแม้แต่การเพิ่มความสามารถในการรับรู้และเข้าถึงข้อมูลให้กับชาวบ้านซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าความสำเร็จที่เกิดขึ้นนี้มาจากแรงผลักดันเรื่องฐานข้อมูลและการสร้างนักจัดการข้อมูลชุมชนที่เข้มแข็งของโครงการวิจัย



พลังแห่งการฟังพา

การฟังพากันภายในชุมชน เป็นหนึ่งในหลายปัจจัยที่มีส่วนผลักดันให้ครัวเรือนเป้าหมายได้ลงทะเบียนบัตรสวัสดิการรัฐสำเร็จ ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลของความเป็นเครือญาติที่คอยถามไถ่ดูแลกันและกัน หรือเพราะความเอาใจใส่และการทำหน้าที่อย่างแข็งขันของนักจัดการข้อมูลชุมชนซึ่งเป็นคนในชุมชนและออกแบบขึ้นเพื่อเป็นกลไกประจำในทุกหมู่บ้าน กล่าวได้ว่า นักจัดการข้อมูลชุมชนเป็นกลไกสำคัญต่อความสำเร็จในการสนับสนุนผลักดันคนจนและผู้มีรายได้น้อยให้เข้าถึงสวัสดิการรัฐ เพราะเป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการส่งคนจนเข้าถึงบัตรสวัสดิการรัฐตั้งแต่เริ่มต้นจนจบ โดยเฉพาะการลงพื้นที่สอบถามข้อมูลในชุมชน การติดตามครัวเรือนเป้าหมายให้มาลงทะเบียน จนไม่อาจปฏิเสธได้ว่า นักจัดการข้อมูลชุมชน เป็น **“กลไกความสำเร็จของงานแฉ่งน”** เป็นคนที่รู้ข้อมูลความเป็นอยู่ อีกทั้งเข้าใจปัญหา อุปสรรค และสถานการณ์ครัวเรือนคนจนในหมู่บ้านตนเองเป็นอย่างดี

สิ่งสำคัญมากกว่านั้น คือ การเข้าใจความจำเป็นของการได้รับสวัสดิการจากรัฐว่ามีส่วนบรรเทาความยากลำบากในการดำรงชีพของครัวเรือนยากจนเป้าหมายเพียงใด สิ่งนี้ทำให้นักจัดการข้อมูลชุมชนมีความรู้สึกร่วมไปกับปัญหาว่าใครคือคนจนที่แท้จริง ลำบากจริง หรือมีชีวิตอยู่ได้ด้วยการมีสวัสดิการจากภาครัฐ ความพยายามที่จะให้ครัวเรือนเป้าหมายเหล่านั้นเข้าถึงสวัสดิการให้ได้มากที่สุด จึงเป็นความมุ่งมั่นของนักจัดการข้อมูลชุมชน ไม่ว่าจะช่วยจัดหาเอกสารลงทะเบียนกรอกและตรวจเอกสารการลงทะเบียนให้ อีกทั้งช่วยประชาสัมพันธ์กระตุ้นเตือนผ่านช่องทางสื่อต่างๆ ทั้งสื่อส่วนตัวและสื่อหลักภายในหมู่บ้าน ชำยงจัดหารถรับส่งพาไปจุดลงทะเบียน รับมอบอำนาจลงทะเบียนให้ ติดตามสถานการณ์ลงทะเบียน จนถึงช่วยยื่นเรื่องอุทธรณ์ในกรณีที่ไม่ผ่านการพิจารณาคุณสมบัติ

ทั้งหมดที่เกิดขึ้นเป็นการทำงานโดยไม่มีเงินหรือค่าตอบแทนเป็นเครื่องผูกมัด แต่เกิดขึ้นจากความรู้สึกที่อยากช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ เต็มที่ โดยไม่มีอามิสสินจ้าง เรียกได้ว่าเป็นงานจิตอาสาขนานแท้ เมื่อเทียบกับงานบริการชุมชนอื่นๆ ในหมู่บ้าน งานช่วยเหลือคนจนให้ได้รับบัตรสวัสดิการรัฐถือว่าไม่ใช่เรื่องยาก อย่างที่นักจัดการข้อมูลชุมชนท่านหนึ่งกล่าวไว้ **“แค่กดโทรศัพท์ แค่ตามเรื่อง แค่พาไปลงทะเบียนเสียเวลาเพียงหนึ่งวัน แล้วทำให้คนจนได้เงิน 300 บาท ถือว่าช่วยได้สบาย”**

ในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัยที่เห็นภาพรวมโครงการทั้งหมด สุธิมา เที่ยงงาม เพิ่มเติมว่า **“แค่การรู้ เข้าใจ เรื่องข้อมูลยังไม่เพียงพอ ที่สำคัญต้องรู้สึกรู้สึไปกับความยากลำบากของคนจน จะทำให้เกิดพลังที่จะทำหรือจะช่วยให้คนจนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น คือ รู้สึกว่าเราจน ลำบาก อยู่ได้ด้วยสวัสดิการ พอมีอะไรที่จะช่วยเขาได้ ก็อยากช่วย กลายเป็นพลังที่จะช่วยจะทำเพื่อคนอื่น”**

กลางเดือนเมษายนปี 2566 นักจัดการข้อมูลชุมชนจากทั้งหมด 9 ตำบลของโครงการวิจัยมารวมตัวกันอีกครั้งในการประชุมเชิงปฏิบัติการถอดบทเรียน **“ระบบสวัสดิการเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตครัวเรือนเป้าหมาย”** เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์และบทเรียนครั้งนี้เปิดโอกาสให้นักจัดการข้อมูลชุมชนแต่ละหมู่บ้านได้แบ่งปันเรื่องราวที่ตนเองไปช่วยเหลือครัวเรือนเป้าหมายอย่างออกรสออกชาติ พร้อมๆ กับความรู้สึกโล่งและหายเหนื่อยเมื่อภารกิจที่ตั้งใจสำเร็จลุล่วง

“

**มีคนจนที่บัตรประชาชนยังเป็นแบบรุ่นเก่า
ใช้ลงทะเบียนไม่ได้ ต้องพาไปทำบัตรประชาชนใหม่**

”

“

**บางคนพิการเดินทางไปลงทะเบียนด้วยตัวเองไม่ได้ ต้องเขียน
แผนที่ให้เทศบาลเพื่อจะได้พาเจ้าหน้าที่มาหาผู้พิการถึงบ้าน**

”

“

เคสผู้ป่วยติดเตียง ออกจากบ้านไม่ได้
ต้องพawanักงานธนาคารมาให้บริการที่บ้าน

”

“

มีหลายเคสที่ติดขัดเรื่องเอกสารหลักฐาน เช่น
กรณีคนโสด คนมีครอบครัวแต่คู่สมรสเสียชีวิตนานแล้ว
หรือกรณีคู่สมรสที่ต้องตามหาบุตรมายืนยัน

”

“

ขั้นตอนการยืนยันตัวตนด้วยใบหน้า ต้องเดินทางไปยืนยัน
ด้วยตัวเองที่ธนาคาร มีเคสที่ใบหน้าไม่ตรงกับในระบบ
เช็ก 2 ครั้งก็ยังไม่ผ่าน ถ้าไม่มีฐานข้อมูลของโครงการวิจัยก็คงเสียสิทธิ

”

“ส่วนมากคนสูงอายุจะมอบอำนาจให้ไปลงทะเบียนแทนที่ธนาคาร
บางคนท้อ บอกว่าวุ่นวาย เราก็บอกเขาให้อยู่เฉยๆ เดี่ยวจะทำให้ ทางธนาคาร
ก็ไม่มีปัญหาอะไร ถ้าจะมีปัญหาคือขาดลายเซ็นพยาน ลายเซ็นคู่สมรส บางคน
อยู่ต่างจังหวัดหรือกรุงเทพฯ เราก็จะให้ส่งผ่านไลน์มาให้ แล้วเอาไปปริ้นท์ยื่นให้
พอเราทำให้เขาได้ มันสร้างความเชื่อมั่นให้เขาว่าเราสามารถช่วยเขาได้”
หนึ่งในผู้จัดการข้อมูลชุมชนบอกเล่าพร้อมรอยยิ้มและความภูมิใจ เพราะต่อให้
ต้องใช้เวลาหรือยุ่งยากขนาดไหน ผู้จัดการข้อมูลชุมชนก็ยังคงเป็นคนหลัก
ในการติดต่อประสานงาน กระทั่งคนจนเหล่านั้นสามารถลงทะเบียนได้และ
ผ่านการพิจารณาคุณสมบัติจนได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐในที่สุด

พลังที่มากกว่าตำแหน่งหน้าที่

มองย้อนกลับไปโครงสร้างบทบาทหน้าที่ หลายคนอาจมองว่าการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นสิทธิเฉพาะบุคคล เข้าทำนอง ‘คนไหนทำคนนั้นได้’ เมื่อประกาศและประชาสัมพันธ์โครงการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐให้ทราบแล้วต้องรับผิดชอบตัวเอง

“หลายๆ หมู่บ้านก็คิดแบบนี้เหมือนกัน เพราะมองว่าเป็นเรื่องของแต่ละคน เขาต้องกระตือรือร้นเอง แต่ในหมู่ 4 พี่ก็จะชวนผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมาเป็นทีมนักจัดการข้อมูลชุมชนด้วย เวลาทำงาน ก็จะชื่นชม เสริมพลังเขาไปด้วยว่าเขาทำได้” เป็นเทคนิควิธีของ อูษา สินมา ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลโพนางคำออก ในฐานะหัวหน้าทีมนักจัดการข้อมูลชุมชน หมู่ 4 ตำบลโพนางคำออก การได้รับรู้ข้อมูลคนจนจริงในหมู่บ้านทำให้เธอทราบว่า มีครัวเรือนที่ตกหล่นจำนวนไม่น้อยที่ยังเข้าไม่ถึงสวัสดิการ ทั้งๆ ที่การได้รับบัตรสวัสดิการแห่งรัฐเป็นความหวังของคนเหล่านั้น

“ถ้าเขาได้บัตรสวัสดิการรัฐจะทำให้การใช้ชีวิตเขาสะดวกสบายขึ้น ความเป็นอยู่ดีขึ้น บางคนไม่มีความพร้อม ด้วยเรื่องเทคโนโลยี ความรู้ต่างๆ แต่พอมีนักจัดการข้อมูลฯ ลงไปช่วย ทำให้ช่วยเขาได้ พอมีข้อมูลก็ตรงไปที่ตัวเขาได้เลย ส่วนตัวมองว่าถ้าคุณภาพชีวิตประชาชนดีขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น ทุกอย่างจะดีขึ้นตามกันไป ทั้งสุขภาพกาย สุขภาพใจ ไม่เครียด มีเงินใช้มีอาชีพ มีรายได้ทุกวัน ก็จะส่งผลต่อตัวเขาเอง ส่งผลต่อสัมพันธ์ภาพในครอบครัว ความเครียดวิตกกังวล อาหารการกินในชีวิตประจำวัน” อูษา สินมา ทั้งท้ายด้วยว่ายังเป็นคนในพื้นที่จะยิ่งรู้ว่าคนไหนเป็นคนจนจริง จนไม่จริง การได้เป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันให้คนจนจริงได้เข้าถึงสวัสดิการจึงมีความหมายมาก ทั้งต่อชีวิตคนจนและตัวเธอเอง

แม้การเปลี่ยนแปลงทัศนคติผู้นำชุมชนที่มีต่อคนจนจะเป็นเรื่องยาก แต่การมีผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชุมชนบางส่วนชวนอาสาเข้ามาทำภารกิจชวนกัน ขยายผลส่งคนจนเข้าบัตรสวัสดิการ ในฐานะนักจัดการข้อมูลชุมชนก็มีส่วนช่วยปรับเปลี่ยนการรับรู้ของผู้นำได้ไม่น้อย หนึ่งในนั้นคือ **อุษา บุญมี** ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 3 ตำบลโพนางคำออก ซึ่งอาสาทำหน้าที่เป็นนักจัดการข้อมูลชุมชนหมู่ 3 ร่วมกับเพื่อนอีก 2 คน การได้ร่วมงานกับทีมวิจัยอย่างต่อเนื่องทำให้เธอค้นพบข้อแตกต่างที่ชัดเจนใน 2 บทบาทที่กำลังทำอยู่

“โครงการนี้เป็นงานวิจัย ทีมงานลงมาช่วยได้ทันที ทำให้การช่วยเหลือคล่องตัว อย่างงานบัตรสวัสดิการแห่งรัฐก็ช่วยจริงจัง ติดตามความคืบหน้าสม่ำเสมอ เรียกว่าตามติดตลอด อยากให้คนจนได้รับจริงๆ”

ไม่แตกต่างจากความคิดเห็นของทีมนักจัดการข้อมูล หมู่ 4 ตำบลโพนางคำออก ที่บอกว่าการทำงานของโครงการวิจัยมีส่วนช่วยให้กระบวนการทำงานราบรื่นสม่ำเสมอ โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับเรื่องฐานข้อมูล และการติดตามเกาะติดทุกขั้นตอนตั้งแต่ลงทะเบียนแล้วเสร็จ แม้แต่ช่วงเกิดเหตุภัยธรรมชาติ น้ำท่วมในตำบลโพนางคำออกก็มีทีมวิจัยลงมารับเรื่องและให้ความช่วยเหลือถึงพื้นที่ประสบภัย ทำให้ได้เรียนรู้วิธีการทำงานลักษณะนี้และจะนำไปปรับใช้กับงานประจำที่รับผิดชอบอยู่



“ชื่นชมวิธีการทำงานแบบนี้ เพราะช่วยเหลือคนได้จริง เราคนในพื้นที่ในหมู่บ้าน รู้อยู่แล้ว มีข้อมูล ไม่ต้องเดินทางไปไหน เดี๋ยวนี้มีมือถือโทรหากันก็ได้ ติดขัดอะไร มีตัวช่วย ต้องการแค่คนรับผิดชอบงานกับใจที่จะช่วยคนในพื้นที่เองจริงๆ”

ประโยชน์สูงสุดคงไปตกที่ใครอื่นไม่ได้ นอกจากคนจนหรือผู้มีรายได้น้อยที่ไม่ถูกทอดทิ้งให้อยู่ลำพังอีกต่อไป การหยิบยื่นโอกาสและความช่วยเหลือผ่านบัตรสวัสดิการมูลค่า 300 บาท แม้ส่วนใหญ่จะถูกใช้จ่ายเพื่อแลกกับข้าวสารอาหารแห้งหรือเครื่องปรุงต่างๆ ในครัว แต่สำหรับบางครอบครัวเงินจำนวนนี้ถูกใช้จ่ายเพื่อเติมทุนหรือเป็นเงินหมุนเวียนให้อาชีพที่กำลังทำอยู่ ไม่ว่าจะเป็นไปซื้อแก้วนํ้าหลอดดูด ไม่เสียลูกชิ้น เพื่อให้กิจการเล็กๆ ของคนที่ทำเข้ากินค้ายังคงอยู่รอดต่อไป

“เรื่องบัตรสวัสดิการทำให้คุณภาพและการใช้ชีวิตของคนจนดีขึ้น ถ้าดีขึ้นเราก็คงดึงเขามาทำประโยชน์กับหมู่บ้านได้ เช่น งานช่าง งานฝีมือ ซึ่งเขามีความสามารถจะทำได้ ตัวอย่างเช่น ในพื้นที่มีสองคนผิวเผี่ยงมีความสามารถเรื่องช่างปูน ก็เลยชักชวนให้มาร่วมทำกิจกรรมปรับสภาพบ้านคนในหมู่บ้าน ทำให้เขาเห็นคุณค่าตัวเองและมีเงินค่าตอบแทนมอบให้เป็นค่าจ้างงาน ทำให้เขามีรายได้ไปซื้อกับข้าวกินในครอบครัวได้” เป็นอีกเรื่องราวที่องกามในจังหวัดชัยนาทผ่านคำบอกเล่าของผู้นำชุมชนที่ผันตัวมาสวมบทบาทนักจัดการข้อมูลชุมชน

คนจนได้ (บัตร) สวัสดิการ คนในชุมชนได้อย่างไร

บุญช่อ อ่ำศรี อดีตเคยเป็นผู้จัดการร้านอาหารชื่อดังในกรุงเทพฯ ก่อนตัดสินใจกลับมาใช้ชีวิตที่บ้านเกิดตำบลโพงาม อำเภอสรรคบุรี นอกจากกิจการร้านกาแฟเล็กๆ หน้าบ้าน บุญช่อสละเวลามาช่วยงานชุมชนด้วยการเป็น อสม. และทำงานกลุ่มสตรีในหมู่บ้าน ก่อนจะถูกชวนมาร่วมทำโครงการวิจัยในฐานะนักจัดการข้อมูลชุมชน หมู่ 9

“ตอนเป็น อสม. ช่วยข้อมูลด้านสาธารณสุข อย่างน้อยรู้ว่าบ้านนี้อยู่กี่คน เลขบัตรเท่าไร วันเดือนปีเกิด เพราะต้องบันทึกตลอด มีโรคประจำตัวไหม ปัญหาสุขภาพเป็นยังไง แต่มาทำงานโครงการนี้ทำให้เข้าใจรายละเอียดของครัวเรือนเชิงลึก บางคนตอนให้สัมภาษณ์อาจบอกข้อมูลไม่ครบถ้วน หลงลืม โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ เช่น คนนี้มีนา ทำไมบอกไม่มี บางคนมีที่นาให้เช่าแต่ไม่ได้บอก แต่เพราะเป็นนักจัดการข้อมูลชุมชนที่เป็นคนพื้นที่และอาศัยในชุมชนมานานทำให้รู้ข้อเท็จจริง รู้ที่นาที่ไปของกลุ่มเป้าหมาย ทำให้ตั้งคำถามบางอย่างที่นำไปสู่คำตอบที่กลุ่มเป้าหมายยังไม่เล่าได้”

การได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านจนยินยอมให้ข้อมูลที่ละเอียดอ่อน คือต้นทุนเดิมที่เธอสะสมมาตั้งแต่การเป็น อสม. เมื่อผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับจากงานวิจัยโดยเฉพาะวิธีการซักถามข้อมูลรายได้และเทคนิคการสัมภาษณ์ ทำให้บุญช่อได้พัฒนาตัวเองไปพร้อมๆ กับการรู้จักชุมชนท้องถิ่นตัวเองมากขึ้น

“ได้รู้จักพื้นที่ตัวเอง รู้ว่าทั้งตำบลว่ามีพื้นที่การเกษตรเท่าไร สวนเท่าไร พื้นที่สาธารณะเท่าไร แรกๆ ไม่รู้เลย แรกๆ เราไปอยู่กรุงเทพฯ กลับมาบ้านก็ไม่ค่อยรู้วาคณที่นี้อยู่อย่างไร ทำอาชีพทำนากันยังงัย มีอาชีพเสริมอะไร ไปขายกันที่ไหน พอมาทำก็ได้ศึกษาไปเรื่อยๆ ก็ได้รู้เพิ่ม มากกว่านั้นคือได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกัน ได้ทักษะความรู้ในการสัมภาษณ์คนแบบเจาะลึกจากการทำงานนี้ ตอนแรกๆ ก็ท้อว่าถามแล้วเขาจะตอบไหม บางคำถามได้คำตอบของอีกคำถามหนึ่ง แต่ตอนเข้าอบรมจะมีให้ฝึกซ้อมสัมภาษณ์ แบบสอบถามฉบับแรกๆ ใช้เวลาบ้านละ 2-3 ชั่วโมง พอทำบ่อยๆ ก็ดีขึ้น มันต้องมีเทคนิคในการถาม”

ในฐานะหัวหน้าชุมชน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ตำบลโพงาม อย่าง พงศ์รัตน์ ยันต์บัวเงิน มองเห็นการเชื่อมต่องานที่จะเกิดขึ้นในอนาคตโดยเสนอว่าควรมีการปรับปรุงข้อมูลให้เป็นปัจจุบันทุกปีโดยใช้ข้อมูลตั้งต้นจากงานวิจัย หากมีหน่วยงานหรือโครงการใดเข้ามาในพื้นที่ไม่ว่าจะด้านพัฒนาชุมชน สาธารณสุข หรือด้านอื่นๆ จะได้ไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ทุกครั้ง ช่วยประหยัดงบประมาณรัฐในการสำรวจ อย่างเช่นกรณีพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พมจ.) จังหวัดชัยนาท มีแผนจัดตั้งศูนย์ช่วยเหลือสังคมตำบลเพื่อช่วยเหลือประชาชนโดยเลือกตำบลโพงามเป็นตำบลนำร่อง เบื้องต้นมีการหารือกันว่าจะใช้ฐานข้อมูลจากการสำรวจครัวเรือนในโครงการวิจัยครั้งนี้เป็นข้อมูลตั้งต้นในการทำงาน

การได้พูดคุยรับฟังประสบการณ์จากต่างหมู่บ้านผ่านเวทีตำบลหรือการจัดประชุมแต่ละครั้งถือเป็นอีกหนึ่งพื้นที่การเรียนรู้ที่ทำให้นักจัดการข้อมูลเห็นวิธีการทำงานและการแก้ปัญหาของพื้นที่อื่น ทำให้รู้ว่าภายใต้ภารกิจส่งคนจนเข้าถึงสวัสดิการยังมีเพื่อนร่วมทางอีกมาก ระหว่างการลงพื้นที่สอบถามข้อมูลและเยี่ยมบ้านครัวเรือนเป้าหมายแต่ละครั้งยังทำให้นักจัดการข้อมูลชุมชนได้รับทราบปัญหาอื่นที่รอการส่งต่อให้คนในชุมชนได้ขบคิดหาทางออกร่วมกัน อย่างกรณีเด็กที่ต้องออกจากระบบการศึกษาทั้งที่ยังไม่จบการศึกษาภาคบังคับ ผู้สูงอายุที่ต้องอาศัยอยู่ภายในบ้านเพียงลำพัง รวมถึงคุณภาพชีวิตผู้พิการ ผู้ป่วยติดเตียง ผู้ป่วยจิตเวช ที่สมควรได้รับการดูแลเอาใจใส่ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น



การได้ยกระดับความคิดและร่วมเรียนรู้วิถีคิดวิธีการทำงานไปพร้อมกับผู้นำที่อยู่ใกล้ชิดชาวบ้านมากที่สุด คือ อีกความงดงามที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานครั้งนี้ โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงในตัวผู้นำชุมชนที่ขยับตัวเองออกจากการทำงานกลไกองค์กรชุมชนสู่การเป็นกลไกเพื่อช่วยคนจนในพื้นที่มากขึ้น ทำให้ความหวังที่จะผลักดันงานแก้จนให้เบ็ดเสร็จและแม่นยำในจังหวัดชัยนาทไม่ใช่เรื่องไกลเกินฝัน

ในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัย สุธิมา ยอมรับว่า **“ปฏิบัติการครั้งนี้อาจยังไม่เห็นผลยั่งยืนชัดเจนในพื้นที่ แต่สิ่งที่ได้ คือ การสร้างคน เติบโตทุนทางสังคมให้พื้นที่ ได้ลองปฏิบัติการจริง เห็นปัญหา อุปสรรค ข้อจำกัด ทำอย่างไรให้สำเร็จ ทำให้เห็นพลังความร่วมมือเพราะบางคนอาจจะทำบนฐานของตัวเองตามกำลัง**

ที่ตัวเองมี แต่พอมีกลุ่มคนที่เป็นนักจัดการข้อมูลชุมชนก็จะเป็นพลังอีกรูปแบบหนึ่งที่ช่วยขับเคลื่อนงาน ในความสำเร็จก็มีความล้มเหลว อะไรที่เป็นปัญหา ก็จะเป็นการเรียนรู้ของคนในพื้นที่ต่อไป”

สุธิมา ย้ำกับเพื่อนร่วมทีมเสมอว่า การได้รับบัตรสวัสดิการคือสิ่งที่จำเป็นและมีค่ามากสำหรับคนจน และการทำงานวิจัยครั้งนี้ทำให้ความคิดของเธอเปลี่ยนไป “ความคิดวันแรกที่ทำกับวันนี้ต่างไปเยอะ เห็นมุมต่างๆ เลยกว่า สวัสดิการสำคัญ จำเป็นจริงๆ ทำอย่างไรคนจนจะได้เป็นอันดับแรก เพราะเขาเป็นคนที่ต้องได้รับความช่วยเหลือ”

ภารกิจเพื่อช่วยเหลือคนจนโดยเฉพาะครัวเรือนเป้าหมายที่ตกหล่นและเป็นครัวเรือนที่ต้องการการพึ่งพิงอย่างมากจึงยังคงเดินหน้าต่อไป หนึ่งในนั้น คือการจัดตั้ง “กองทุนผ้าป่าข้าวสาร” ในฐานะเมืองชัยนาทเป็นแหล่งปลูกข้าวสำคัญของประเทศ ทั้งจะเป็นกำลังใจให้คนจนยังดำรงชีพอยู่ได้ เพราะ “ข้าวสาร” คือรายการสินค้าลำดับแรกๆ ที่ผู้ได้รับบัตรสวัสดิการซื้อหากันมากที่สุด

กว่าจะทำได้สำเร็จย่อมมีเสียงคัดค้านและโต้แย้งไม่น้อย โดยเฉพาะการจะบอกว่าใครคือผู้สมควรได้รับ และหากต้องสงเคราะห์ด้วยสิ่งของเช่นนี้จะต้องให้ต่อไปอีกนานแค่ไหนจึงจะพอ

การจัดตั้งกองทุนในช่วงแรกได้รับความร่วมมือจากหลายหน่วยงานในจังหวัด ด้วยการสื่อสารข้อมูลที่สำรวจได้จากงานวิจัยส่งไปยังสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดชัยนาท และสำนักพุทธศาสนาจังหวัดชัยนาท ส่งผลให้เกิดแรงสนับสนุนระดับจังหวัด ระดมข้าวสารจากวัดต่างๆ ในจังหวัดชัยนาท เพื่อให้คนจนยากไร้มีข้าวสารบริโภค เดือนละ 10 กิโลกรัม รวม 45 คน ปัจจุบันอยู่ในช่วงขยายแนวคิดจากการสงเคราะห์ไปสู่การประกอบการเพื่อให้คนจนได้ร่วมเป็นเจ้าของกิจการเพื่อจะได้มีรายได้ประจำเป็นของตัวเอง

กิจกรรมเพื่อส่งเสริมการประกอบการเป็นอาชีพในกลุ่มคนจนที่เริ่มทำไปแล้ว ได้แก่ การเพาะพันธุ์กล้าไม้ เนื่องด้วยพื้นที่ตำบลโพนางคำออก อำเภอสรรพยา เป็นพื้นที่ภัยพิบัติน้ำท่วมซ้ำซาก การเพาะกล้าไม้จำหน่ายใช้ระยะเวลาเพียง 3 เดือน

จึงสอดคล้องกับเงื่อนไขข้อจำกัดทางกายภาพในพื้นที่ ถือเป็นงานที่ไม่หนัก เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ที่เป็นวัยสูงอายุ รวมทั้งกิจกรรมเพาะเห็ด ซึ่งเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนมาร่วมหุ้น จ้างคนจนเป็นคนงานเก็บเห็ด และ นำรายได้จากการขายส่วนหนึ่งนำไปสมทบเข้ากองทุนข้าวสาร



“ในพื้นที่เคยชินกับการทำอะไรแล้วจบไปเลย แต่งานนี้ไม่จบ มีต่อเรื่อง พัฒนาอาชีพ มีการต่อยอด สร้างงานสร้างอาชีพในชุมชน สร้างคุณภาพชีวิต ตอนนี้มีเพาะพันธุ์กล้าไม้ในกลุ่มครัวเรือนยากจน โรงเพาะเห็ดกำลังทำโรงเรือน และศึกษาข้อมูลการทำเห็ด สัปดาห์ที่แล้วมีการไปศึกษาดูงานพื้นที่ใกล้เคียง มาแล้ว ความรู้ ทักษะบางอย่างพอไปเข้าร่วมแล้วก็ เป็นความรู้ เป็นอาชีพให้ ตัวเองในอนาคตได้ ทำให้ตัวเราได้พัฒนาด้วย” คือสิ่งที่ อูษา สินมา ชื่นชม พร้อมความหวังว่ากิจกรรมที่เธอได้เข้าร่วมในวันนี้จะเป็นพื้นฐานในการทำอาชีพ หลังเกษียณให้เธอในอนาคต

ข้อเสนอแนะ



ข้อ ๑	ข้อ ๒	ข้อ ๓
ข้อ ๑ - เข้าใจวิถีชีวิตสังคมเมือง - ไม่มีที่ดิน - รายได้ไม่มี / มีน้อย - มีภาระหนี้สิน	ข้อ ๒ - เข้าใจวิถีชีวิตสังคมเมือง - ไม่มีที่ดิน - รายได้ไม่มี / มีน้อย - มีภาระหนี้สิน	ข้อ ๓ - เข้าใจวิถีชีวิตสังคมเมือง - ไม่มีที่ดิน - รายได้ไม่มี / มีน้อย - มีภาระหนี้สิน

เมื่อเป้าหมายที่แท้จริงของมาตรการสวัสดิการแห่งรัฐ คือ การช่วยเหลือประชาชนผู้มีรายได้น้อยและผู้ที่ยากจนหลุดพ้นจากความยากจนอย่างถาวร การแสวงหาวิธีการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายคนยากจนที่แท้จริงให้มาเป็นผู้รับสวัสดิการ รวมทั้งกระบวนการคัดกรองที่มีประสิทธิภาพจึงมีความสำคัญและจำเป็นต้องทุ่มเทสรรพกำลังและการบูรณาการร่วมกันจากหลายภาคส่วนตั้งแต่ระดับชุมชน ไปจนถึงระดับชาติ ซึ่งทั้งหมดคือต้นทุนในการบริหารจัดการเพื่อให้ระบบสวัสดิการแบบเจาะจงสามารถเข้าถึงคนจนอย่างแท้จริง ด้วยความตระหนักว่าสวัสดิการรัฐคือความจำเป็นในการดำรงชีพสำหรับครัวเรือนยากจนที่มีความเป็นอยู่ยากลำบาก เพื่อให้คนยากจนเหล่านั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

การบริหารจัดการระบบสวัสดิการให้เกิดประสิทธิภาพและเอื้อประโยชน์สูงสุดต่อครัวเรือนเป้าหมายจึงเป็นความท้าทายของผู้กำหนดนโยบายก่อนจะส่งมอบแนวทางให้ผู้ปฏิบัติการในพื้นที่ดำเนินการต่อจนเห็นเป็นรูปธรรม ไม่แตกต่างจากภารกิจ **“ชวนกัน ขยายผล ส่งคนจนเข้า (บัตร) สวัสดิการรัฐ”** ภายใต้โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในพื้นที่จังหวัดชัยนาท ซึ่งดำเนินการในพื้นที่ร่วมกับชุมชน ท้องที่ ท้องถิ่น และส่วนราชการในอำเภอสรรคบุรีและอำเภอสรรพยาอย่างต่อเนื่อง มาตั้งแต่ปี 2563 นำมาสู่ข้อค้นพบ บทเรียน ดังกล่าวไปแล้วก่อนนี้ รวมทั้งข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนากระบวนการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น ดังนี้

1 ภาครัฐควรเร่งพัฒนาระบบฐานข้อมูลคนจนจริงที่แม่นยำและเป็นปัจจุบัน (Dynamic Data) ด้วยกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องที่ ท้องถิ่น และสถาบันการศึกษา เพื่อลดต้นทุนการบริหารจัดการการเข้าถึงคนจนจริง พร้อมทั้งสนับสนุนผลักดันให้ทุกหน่วยงานเข้าถึงฐานข้อมูลและใช้ประโยชน์ต่อไป

.....

2 การจัดสวัสดิการควรกำหนดหน่วยจัดการเป็นระดับตำบล เพื่อให้การบริการเป็นไปอย่างทั่วถึง และเปิดโอกาสให้คนจนเข้าถึงสวัสดิการได้มากขึ้น เนื่องจากคนจนส่วนใหญ่ต้องเผชิญปัญหาและข้อจำกัดเรื่องสภาพร่างกายและความเจ็บป่วย รวมทั้งเงื่อนไขเรื่องการเดินทางเพราะการไม่มีพาหนะเป็นของตัวเอง

.....

3 ส่งเสริมและผลักดันให้ท้องที่ท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในกระบวนการลงทะเบียนบัตรสวัสดิการแห่งรัฐตั้งแต่เริ่มต้นจนจบกระบวนการ ตลอดจนกระตุ้นให้เกิดการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างท้องถิ่นและคนในชุมชน และในฐานะที่ท้องที่ท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด จึงเป็นทั้งโอกาสและช่องทางให้ได้รับรู้ข้อมูล ปัญหา และปัจจัยเงื่อนไขที่คนจนเผชิญอยู่ เพื่อจะได้หาแนวทางดูแลช่วยเหลือหรือส่งต่อความช่วยเหลือต่อไป

.....

4 ปรับปรุงระบบการคัดกรองคนจนจริงโดยการประมวลผลด้วยระบบคอมพิวเตอร์ ด้วยการวางเงื่อนไขให้ครอบคลุมปัจจัยที่เฉพาะเจาะจงของครัวเรือนคนจน โดยใช้การเจาะจงโดยชุมชน (community-based targeting) ให้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสอบทานระดับพื้นที่เพื่อยืนยันความยากลำบาก ข้อจำกัดความจำเป็นของครัวเรือนยากจน เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดสวัสดิการแบบเจาะจงให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย ลดปัญหาครัวเรือนเป้าหมายที่รั่วไหล (inclusion error) และตกหล่น (exclusion error)

.....



5 ออกแบบและพัฒนาระบบการลงทะเบียน รวมทั้งกลไกรองรับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการความช่วยเหลือพิเศษ เช่น ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้ป่วยติดเตียง ผู้ป่วยจิตเวช ผู้ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ เพื่อให้เข้าถึงการลงทะเบียน บัตรสวัสดิการได้ง่ายและสะดวก โดยใช้ฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนมาวางแผน การให้บริการให้ทั่วถึง รวมทั้งการนำเทคโนโลยีมาใช้ เช่น การลงทะเบียนผ่าน แอปพลิเคชันมือถือ โดยมีเจ้าหน้าที่ไปให้บริการตามบ้าน ลดการเดินทาง แก้ปัญหา กลุ่มเปราะบางที่ไม่สามารถออกนอกบ้านได้สะดวก และรองรับสังคมสูงวัยใน อนาคต

.....

6 เพิ่มช่องทางการสื่อสารและการออกแบบสื่อแต่ละช่วงเวลาโดยคำนึงถึง ความหลากหลายเพื่อการเข้าถึงที่ง่าย สะดวก และรวดเร็ว สอดรับกับรูปแบบ การดำเนินชีวิตของกลุ่มเป้าหมายผู้มีรายได้น้อยและคนยากจน โดยข้อมูลข่าวสาร ที่เผยแพร่ควรเน้นย้ำรายละเอียดที่จำเป็นและชัดเจนมากกว่าการประชาสัมพันธ์ ทั่วไป

.....

7 ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และกระตุ้นกลุ่มครัวเรือนเป้าหมายให้เกิด ความรับผิดชอบตนเองในการเข้าถึงสิทธิประโยชน์ให้มากขึ้น มากกว่าจะเป็น ฝ่ายรองรับเพียงอย่างเดียว รวมทั้งสนับสนุนและกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมหรือ การประกอบการเพื่อการพึ่งพาตัวเองในระยะยาว

.....

แม้ในระดับนโยบายรัฐบาลจะแสดงความมุ่งมั่นดำเนินการมาตรการสวัสดิการแห่งรัฐเพื่อผลักดันและช่วยเหลือประชาชนผู้มีรายได้น้อยและยากจนให้เข้าถึงบัตรสวัสดิการรัฐให้ได้มากที่สุด แต่ปฏิเสธได้ยากว่าการมีบัตรสวัสดิการรัฐเป็นเพียงการบรรเทาเบื้องต้นเพื่อแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายในครัวเรือน การผลักดันให้ผู้มีรายได้น้อยและผู้ที่ยากจนหลุดพ้นจากความยากจนอย่างถาวรจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการเรื่องอื่นๆ ควบคู่กัน โดยเฉพาะการเพิ่มศักยภาพทุนทางสังคม การจัดสวัสดิการโดยชุมชนเพื่อยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้มีรายได้น้อยและยากจนให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างไม่ขัดสน และมีคุณภาพชีวิตที่ดี



จัดพิมพ์โดย

โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน

แบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำในพื้นที่จังหวัดชัยนาท

สถาบันวิทยาลัยชุมชน

กระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

อาคารรัชบังคลาภิเษก 2 เลขที่ 319 วังจันทร์เกษม

ถนนราชดำเนินนอก เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300

โทรศัพท์ 0 2280 0091-6 โทรสาร 0 2280 4162, 0 2281 1588

สนับสนุนโดย หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.)